

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 25

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ, 25 (1991)

Η Πρέβεζα και ο ελαιώνας της το 18ο αιώνα

Γιώργος Μουστάκης

doi: [10.12681/prch.36706](https://doi.org/10.12681/prch.36706)

Copyright © 2024, Γιώργος Μουστάκης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μουστάκης Γ. (2024). Η Πρέβεζα και ο ελαιώνας της το 18ο αιώνα. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (25), 31–62.
<https://doi.org/10.12681/prch.36706>

Η Πρέβεζα και ο ελαιώνας της το 18ο αιώνα

του Γεωργίου Μουστάκη

Η Πρέβεζα από την ίδρυσή της και μέχρι τις αρχές του 18ου αιώνα ήταν ένας μικρός οικισμός σε μια στρατηγική θέση. Την ιστορική αυτή πραγματικότητα την επιβεβαίωσαν, με τις ανακοινώσεις των, η Μ. Delilbasi η οποία ανέφερε ότι το 1605 που επέδραμαν στην Πρέβεζα οι Φλωρεντινοί, κατοικούσαν από πενήντα χριστιανικές οικογένειες, από τις οποίες μπορούσαν να φέρουν όπλα εκατό άτομα. Άλλοι κάτοικοι ήταν εκατό οικογένειες Μωαμεθανών (Συμπόσιο Ιστορίας της Πρέβεζας, 22-24/9/89).

Μετά τους δύο Βενετοτουρκικούς πολέμους (1684-1699 και 1714-1718) που με την συνθήκη του Πασάροβιτς το 1718 την πήραν οριστικά οι Βενετοί και την κράτησαν συνεχώς ογδόντα χρόνια (1718-1797), ήταν σχεδόν ακατοίκητη.

Ο Πρεβεζάνος Δημάρατος γράφει: «Κατά την διάρκεια των αγώνων αυτών η Πρέβεζα καταστράφηκε τελείως, απέμειναν δε εκ του πληθυσμού περί τις εξήκοντα οικογένειες, οι οποίες εν έτει 1700 εκδιωχθείσαι υπό των

Τούρκων, μετέβησαν εις Λευκάδα εις το αρχειοφυλακείον της οποίας και αναφέρονται ονομαστικώς». Το 1730 ανέφερε ο κ. Καρατζόγλου ότι είχε 1800 κατοίκους. Επίσης, αναφέρθηκε ότι, όταν οι Βενετοί παρέδωσαν την πόλη στους Γάλλους, κατά μια πηγή είχε 10.000 κατοίκους και κατά μια άλλη 14.000.

Όσους κατοίκους και να είχε, γεγονός είναι ότι στα ειρηνικά αυτά χρόνια της Βενετοκρατίας η Πρέβεζα έγινε σωστή πολιτεία και μάλιστα φτωχομάνα, όπως την έλεγαν οι παλαιοί κάτοικοι.

Η άποψη, η οποία αναφέρθηκε, ότι η αύξηση αυτή του πληθυσμού οφείλεται σε αυτούς, οι οποίοι έφευγαν από τις τουρκοκρατούμενες περιοχές και ζητούσαν καταφύγιο στην Πρέβεζα δεν είναι επαρκής, γιατί στη Λευκάδα, η οποία ήταν, όπως γράφει και ο ποιητής, "αμαρτωλού φωλιά", και στη Βόνιτσα δεν παρουσιάστηκε τέτοια πληθυσμιακή έκρηξη.

Η κ. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκί-

δου, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου των Ιωαννίνων και αντιπρόεδρος της οργανωτικής επιτροπής του συνεδρίου, σε άρθρο της στην εφημερίδα των Αθηνών "Καθημερινή" για το συνέδριο ιστορίας της Πρέβεζας έγραψε: «Η ιστορική επιστήμη έχει τα τελευταία χρόνια διευρύνει σημαντικά το πεδίο της έρευνάς της σε θέματα που σχετίζονται με την οικονομία, την κοινωνία, την πνευματική ζωή κ.λπ.». Η κ. Πελεκίδου με την επισήμανσή της αυτή μας δείχνει το σωστό δρόμο, τον οποίο πρέπει να ακολουθήσει η ιστορική έρευνα, που θα ασχοληθεί με τις αυξομειώσεις του πληθυσμού μιας πόλης και στην προκειμένη που μας αφορά, της Πρέβεζας, ο δρόμος αυτός οδηγεί κατευθείαν στον ελαιώνα της, για τον οποίο κανένας σύνοδος δεν ενδιαφέρθηκε.

Ο ελαιώνας φυτεύτηκε μετά το 1718 και είναι το μεγαλύτερο παραγωγικό έργο, που έγινε ποτέ στην περιοχή της Πρέβεζας. Σύγχρονα με την ανάπτυξη του ελαιώνα μεγάλωνε και ο οικισμός και αναπτυσσόταν και η αλιεία. Στους οικονομικούς πόρους, που έδινε ο ελαιώνας, και στην αλιεία στηρίχθηκε η οικονομία του τόπου, που για πολλά χρόνια μέχρις ότου το δεύτερο ήμισυ του περασμένου αιώνα με την εισαγωγή των βιομηχανικών προϊόντων στην ενιαία πλέον Ήπειρο και την εξαγωγή των κτηνοτροφικών προϊόντων αναπτύχθηκε το εμπόριο και η κίνηση του λιμανιού.

Άλλη παραγωγική τάξη και σοβαρός οικονομικός πόρος δεν υπήρχε. Η ναυτιλία και το εξωτερικό εμπόριο ήταν σχεδόν ανύπαρκτο. Οι Βενετοί, οι οποίοι χαρακτήριζαν το εμπόριο τροφή και χυμό του κράτους των, «εμπόδισαν

τους Επανασίους να αναπτύξουν την ναυτιλία» (σελ.227 τομ.Ι και σελ.226 τομ.ΙΑ, Ιστ. Ελλ. Εθν. Εκδ.). Μικρά σκάφη για κοντινές διαδρομές με μικρή κίνηση (Βόνιτσα, Λευκάδα, Πάργα), για τις οποίες οι Βενετοί δεν είχαν οι ίδιοι συμφέρον ασφαλώς θα ήταν στα χέρια των Ελλήνων.

Τα ογδόντα χρόνια της Βενετοκρατίας ήταν συγχρόνως και τα τελευταία χρόνια του βίου της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου. Ήταν χρόνια παρακμής του εμπορίου και της ναυτιλίας της, όχι μόνο γιατί η κυριαρχία της στην Ανατολή περιορίστηκε από τους Τούρκους, αλλά κυρίως γιατί άνοιξαν οι μεγάλοι θαλάσσιοι δρόμοι και αναπτύχθηκαν ανταγωνιστικά μεγάλα λιμάνια και εμπορικά κέντρα στη Δυτική Ευρώπη.

Στην Ήπειρο το περιορισμένο εμπόριο της προβιομηχανικής αυτής εποχής ήταν στα χέρια των Γάλλων, οι οποίοι ίδρυσαν στην Άρτα προξενικό πρακτορείο το 1705 και διακινούσαν τα εμπορεύματά τους από το λιμάνι της Σαλαώρας. Ανταγωνιστικό προς το Γαλλικό ήταν το Αυστριακό εμπόριο που διεξαγόταν από την Τεργέστη. Οι μεγάλοι αντίπαλοι των Τούρκων, οι Αυστριακοί, αφού μετά από πολλά χρόνια και αιματηρούς πολέμους τους αναχαίψαν και τους απομάκρυναν από την περιοχή τους, μετά τον τελευταίο πόλεμο (1714-1718) άλλαξαν πολιτική απέναντί τους. Από τότε και μέχρι τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, με τον οποίον κατέρευσαν μαζί και οι δύο αυτοκρατορίες, η Αυστρία αγωνίστηκε για να διατηρήσει η Τουρκία τα εδάφη που κατείχε και ταυτόχρονα ανέπτυξε το εμπόριό της σε όλο το χώρο της Τουρκικής Αυτοκρατορίας. Η στάση αυτή της Αυστρίας δημι-

ούργησε και το λεγόμενο Ανατολικό ζήτημα. Το Αγγλικό εμπόριο εμφανίστηκε στα μέρη μας μετά την κατάληψη της Μάλτας από τους Άγγλους (18ος αιώνας).

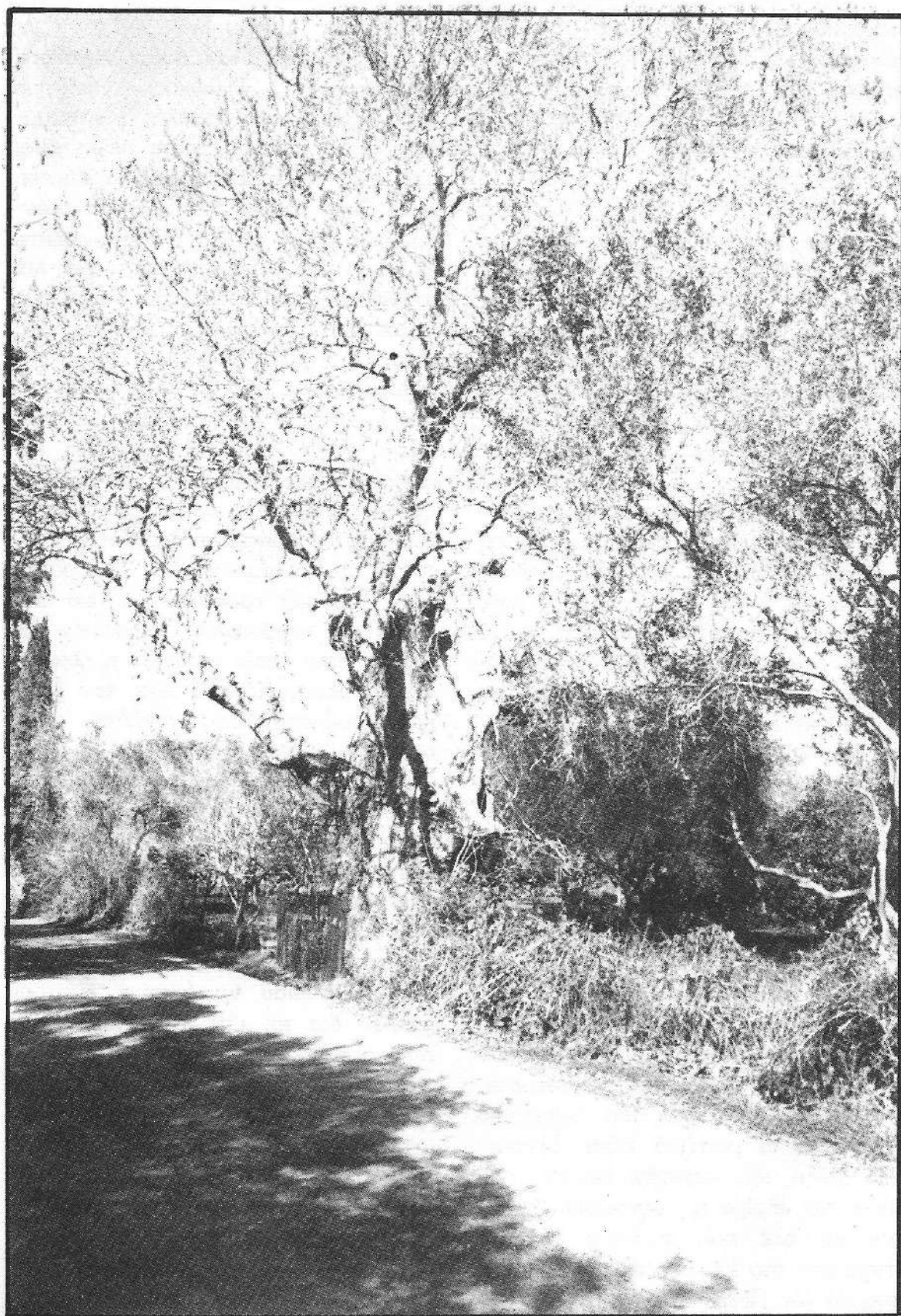
Ο Μητροπολίτης Άρτης-Πρεβέζης Σεραφείμ στο ιστορικό τουκ δοκίμιο γράφει: «Ενεπικής γενομένης χώρας της Πρεβέζης, και εκτεινομένης άχρι της μιάς ώρας εις την αρχαίαν Νικόπολιν, κατά τα διακαραχθέντα τότε υπό μικτής επιτροπής Οθωμανών και Ενετών όρια, ήρξατο η πόλις ίνα κατοικήται υπό διαφόρων οικογενειών, εκ τε των Ιονίων νήσων Ακαρνανίαν, Θεσπρωτίαν και των περιχώρων αυτών, αίπνες προήρχοντο ως εις άσυλον, φρουρούμεναι υπό Εθνικής Ελληνικής Φρουράς καλλιεργούσαι τας γαίας διαμεριζομένας προς διαφόρους αιτούντας πολίτας, κατά ρητήν διαταγήν της Ενεπικής Κυβερνήσεως και φυτεύσας τα ελαιόδενδρα και προαγόμενοι οσημέραι επί το βελτίον». Ο δε Ι.Φ.Δημάρατος γράφει: «Απέζων δε οι κάτοικοι εκ της αλιείας, της υποτυπώδους ναυπλίας και υπό των κατοίκων τη προίτροπή και αρωγή του Ενεπικού κράτους φυτευθέντος ελαιώνος».

Προτού αναφερθούμε στον ελαιώνα και την ιστορία του, θα πρέπει να δούμε γεωγραφικά την έκταση της Βενεπικής κτίσης της Πρέβεζας.

Τα σύνορα μεταξύ Τουρκίας και της Βενεπικής κτίσης της Πρέβεζας, άρχιζαν από το ιχθυοτροφείο Μάζωμα, ακολουθούσαν στην περιοχή του ασυρμάτου του ΟΤΕ, τα ρωμαϊκά τείχη, έφταναν στη θέση του καπετάν Δήμου, που είναι στο κέντρο της συνοριακής γραμμής και από εκεί συνέχιζαν από τα Φισκούρια στο Ιόνιο. Από το μικρό τότε οικισμό της Πρέβεζας, που περιοριζόταν στο τρίγωνο, το σημερινό Μητροπολι-

κό μέγαρο, Ι.Ν. του Αγίου Νικολάου και κάστρο της Μπούκας - εκεί που τώρα είναι οι στραπωπικές εγκαταστάσεις -, η απόσταση με τα πόδια είναι μιά ώρα γεμάτη. Πέρα από τα σύνορα αυτά δεν υπάρχει ούτε ένα ελαιόδενδρο και, όπως γράφει ο Μητροπολίτης Σεραφείμ, «οι γαίες της Νικοπόλεως και του Μύγκα ήταν ιδιοκτησία της Μονής Ζαλόγγου και ηρπάγησαν από τον Αλή Πασά», ο οποίος στο ακρωτήρι του Μύγκα έκτισε θερινό ανάκτορο, στο οποίο πήγε και έμεινε αμέσως μετά τη μάχη της Νικόπολης (12-10-1798) και εισήλθε στην Πρέβεζα τις 14-10-1798, όταν οι στραπώτες του είχαν συμπληρώσει τη συμφωνημένη λεηλασία.

Το ότι η περιοχή της Νικόπολης ήταν Τουρκική προκύπτει και από επιστολή του Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Άρτης, στην οποία υπαγόταν η περιοχή της Πρέβεζας, Παΐσιου προς τον έκτακτο Προβλεπτή της Λευκάδας, στην οποία υπαγόταν η Πρέβεζα: «Μας γράφεις προσέπι δια ένα κομμάτι μάρμαρον, όπου ευρίσκεται εις το παλαιόκαστρο εις την εκκλησίαν του Αγίου Ιωάννου και το ζητάει ο εξοχώτατος Γκενεράλης δια να ιδή την αρχαιότητά του. Ως τόσο ημείς εκείνο το μέρος και εις εκείνην την εκκλησίαν ποτέ δεν επήγαμε, όπου να έχουμε είδησιν τελείαν δια το μάρμαρον. Και αν η εκκλησία εκείνη είναι ερημωμένη και χαλασμένη και λειτουργία εις αυτήν δεν γίνεται, ημπορεί να τελειωθεί το αυθεντικόν ζήτημα ήδε και εις την εκκλησίαν αυτήν γίνεται λειτουργία και επάνω εις αυτό το μάρμαρο εβρίσκεται απθωμένη η Αγία Τράπεζα καθώς γράφει, η εκκλησία δεν μας συγχωρεί να κατεβάσωμε την Αγία Τράπεζα και να μεταφέρωμεν εκείνα τα λιθάρια εις

Ο πλάτανος στη θέση "Καπετάν Δήμου", όπου ήταν το φυλάκιο των ενετικών συνόρων

άλλους τόπους, όπου προσφέρει τις εκεί. Και όταν έλθωμεν εις Πρέβεζαν και λάβωμεν βεβαίαν είδηση διά την αυτήν πέτρα ημπορούμεν τότε να δώσωμεν κάθε είδησιν και ως συμφέρει» (Αστ. Αρχ. Μει. Βενετών και Τούρκων). Ο Δεσπότης με τον τρόπο του αρνήθηκε να δώσει το μάρμαρο, από τη γνωστή και σήμερα εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Ρηγανά, στο Βενετό που τόσο το ήθελε, αλλά δεν τολμούσε να το πάρει μόνος του, γιατί ήταν έξω από τα σύνορα.

Στη θέση Καπετιάν Δήμου, από την οποία περνούσε ο λεγόμενος κόκκινος δρόμος, ο κόκκινος δρόμος, ο οποίος άρχιζε από το καφενείο Κατωγιάννη, ήταν το κτήριο της φρουράς των συνόρων. Ο Θωμάς Ροπόκης, παλαιός ιδοκτήτης των ελαιοδένδρων στη θέση αυτή, ο οποίος πέθανε σε ηλικία 105 χρονών, θυμόταν τα ερείπια του κτηρίου αυτού. Το πηγάδι, που ήταν κοντά στο κτήριο, σημειώνεται στα τοπογραφικά απαλλοτριώσεων του Υπουργείου Γεωργίας. Ο γερο-πλάτανος που στον ίσκιο του κάθονταν και δροσίζονταν οι φρουροί των συνόρων, υπάρχει ακόμα.

Προτού ανοίξουν οι δρόμοι, λίγο προ του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, από τη θέση αυτή περνούσαν όσοι έρχονταν ή πήγαιναν στο δυτικό τμήμα του σημερινού νομού Πρεβέζης και Θεσπρωτίας.

Η Πρέβεζα τότε συναλλασσόταν κυρίως με τα κοντινά Ιόνια Νησιά, με τη Βόνιτσα, Πάργα και από την ξηρά επικοινωνούσε με το δυτικό τμήμα του νομού, στο οποίο η Βενετία είχε επιρροή, γιατί με τη συνθήκη του Πασάρωβιτς (1718) απαγορεύταν στους Τούρκους να πλέουν στις ακτές της Ηπείρου το δε 1778 με νεωτέρα συμφωνία μετα-

ξύ Βενετίας-Τουρκίας απαγορεύθη να εγκαταστήσουν οι Τούρκοι πυροβολεία εις απόσταση ολιγοτέρα των δέκα μιλίων από την Άρτα, η οποία τότε ήταν μεγάλο εμπορικό κέντρο και η έδρα των Τουρκικών αρχών.

Ακόμα και όταν την Πρέβεζα την κατείχαν οι Τούρκοι και δεν υπήρχε συνοριακό πρόβλημα πολλοί ταξίδευαν προς την Άρτα και τα Γιάννενα από τη Σαλαώρα. Ο Άγγλος Henry Holland στο βιβλίο "Ταξίδια στα Ιόνια Νησιά, Ήπειρο, Αλβανία" γράφει ότι το 1812 «Μετά από ένα ευχάριστο πλου από την Πρέβεζα αποβιβαστήκαμε στην Σαλαώρα». Εκεί συνάντησε μερικούς Εβραίους και συνεχίζει: «Μάθαμε πως οι Εβραίοι απασχολούνταν με την επίπλωση των παλατιών του Αλή Πασά και ότι τώρα ήταν καθ' οδόν προς την Πρέβεζα».

Η βενετοκρατούμενη περιοχή της Πρέβεζας είχε έκταση περίπου 25.000 στρέμματα και ήταν η μισή από την έκταση του μετά το 1912 δήμου της Πρέβεζας, από τον οποίο αργότερα αποσπάστηκαν το Μιχαλίτσι, η Σμυρτούλα και ο Μύτικας. Η μορφή που πήρε η περιοχή αυτή τα χρόνια εκείνα διατηρήθηκε μέχρι την απελευθέρωσή της από τους Τούρκους το 1912 και με πολύ μικρές αλλαγές μέχρι τη δεκαετία του 1950, οπότε με την ανάπτυξη της καλλιέργειας των κηπευτικών και των εσπεριδοειδών, άρχισε το ξερίζωμα των ελαιοδένδρων και η μεταφορά μεγάλων ποσοτήτων καυσοξύλων στην Πάτρα, την Αθήνα και τελευταία στα Γιάννενα.

Η χρήση της γης, όπως σχεδιάστηκε και διαμορφώθηκε από τους Βενετούς, οι οποίοι είχαν μια χιλιόχρονη διοικητική πείρα και μεγάλες οργανωτικές ικανότητες, ήταν άριστη και έτσι

δημιουργήθηκαν οι οικονομικοί πόροι, ώστε ο μικρός οικισμός να αναπτυχθεί σε πόλη.

Ζωντανό παράδειγμα είναι ότι η κοινότητα Καναλίου με πιο ομαλή έκταση 25.000 στρ. και πλήρη γεωργική και κτηνοτροφική εκμετάλλευση μετά τις απαλλοτριώσεις, δεν κατόρθωσε να φτάσει ποτέ 1.000 κατοίκους, όπως και τα τρία μαζί μικρά χωριά, που προανέφερα.

Πρώτος στόχος ήταν να φυτευτούν ελαιόδεντρα παντού, όπου ήταν δυνατόν, τα οποία κάλυψαν τη μισή έκταση και αποτέλεσαν ένα συνεχές δάσος. Φύτεψαν ελαιόδενδρα ακόμα και πάνω στο βουνό του Αγίου Θωμά και Λασκάρας, τα οποία διατηρούνται μέχρι σήμερα, και ο ελαιόκαρπός τους έχει τη μεγαλύτερη απόδοση σε λάδι.

Τον ακριβή αριθμό των ελαιοδένδρων της εποχής εκείνης δεν τον γνωρίζουμε, γιατί οι διάφοροι ερευνητές των αρχείων της Βενετίας δεν καταπίστηκαν με τον ελαιώνα της Πρέβεζας. Μπορούμε όμως να σχηματίσουμε γνώμη για το μέγεθός του από διάφορες μεταγενέστερες πληροφορίες.

Το 1938 ο τότε Διευθυντής του Υποκαταστήματος της ΑΤΕ Φώτης Λαμπρόπουλος έκανε απογραφή των ελαιοδένδρων και, όπως μου είπε ο Γιάννης Μουστάκης, ο οποίος τότε ήταν υπάλληλος του Υπ/τος και αργότερα Δήμαρχος, μέτρησαν 130.000 δέντρα, από τα οποία τα 115.000 ήταν στον κάμπο της Πρέβεζας και τα 15.000 στην Πέρα Πάντα, όπως έλεγαν την κερσόνησο από Μαργαρώνα μέχρι τους Αγίους Αποστόλους. Ο Αθανάσιος Μανόπουλος, ο οποίος κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου είχε ασχοληθεί με ενοικιάσεις φώρων, εκμεταλλεύσεις ελαιοτρι-

βείων, και μετά τον πόλεμο είναι ο μεγαλύτερος μέτοχος του πυρηνουργείου, μου είπε ότι οι ενδιαφερόμενοι να νοικιάσουν τον φόρο της δεκάτης, προκειμένου να προσφέρουν στον πλειοδοτικό έπρεπε να εκτιμήσουν την ποσότητα του "ηρημένου" ελαιοκάρπου. Για να πλησιάσει η εκτίμησή του, όσο το δυνατόν πιο κοντά στην πραγματικότητα, έπρεπε να ξέρουν τον αριθμό των ελαιοδένδρων.

Αυτοί οι πεπειραμένοι Πρεβεζάνοι, που γνώριζαν με λεπτομέρεια όλα τα λιοστάσια, υπολόγισαν ότι ο ελαιώνας αποτελούνταν από εκατόν σαράντα χιλιάδες ελαιόδενδρα. Η διαφορά μεταξύ 130.000 ελαιόδενδρα της ΑΤΕ το 1938 και των ενοικιαστών του φόρου της δεκάτης δικαιολογείται, γιατί ήδη προ του 1938 είχαν ξεριζωθεί αρκετά ελαιόδενδρα, όπως του Καπώνη απέναντι από το στάδιο, του Δήμου Νίκου στα Μοαζίρικα, άλλα στους καφενέδες, που έγιναν περιβόλια, και σε πολλές άλλες τοποθεσίες. Τα χρόνια εκείνα υπήρχαν πολλά ελαιόδενδρα μέσα στην πόλη, όπως μπροστά από το κατάστημα των αδελφών Συνεσίου.

Ο Ηλίας Βασιλάς γράφει ότι ο αριθμός των ελαιοδένδρων στα 1912 έφτανε 135.000 περίπου. Οι πυρκαγιές, το ξεριζώμα και η δημιουργία περιβολιών εμείωσαν τον αριθμό γύρω στα 105.000, όπως αναφέρει απογραφή του 1940, χωρίς να γράφει την υπηρεσία που την έκανε. Ο πρώτος αριθμός, που μας δίνει ο Ηλίας Βασιλάς, και ενδιαφέρει για την ιστορία του ελαιώνα είναι κοντά στην πραγματικότητα. Ο δεύτερος, αν και αναφέρεται σε πιο κοντινή εποχή, δεν είναι αντικειμενικός. Φαίνεται ότι η απογραφή για την οποία γράφει, μια δουλειά δύσκολη από τη φύση

της, προπάντων για ανθρώπους άσχετους με τον ελαιώνα, δεν απόγραψε όλα τα ελαιόδενδρα.

Από τις παραπάνω ερμηνείες συμπεραίνουμε ότι ο ελαιώνας είχε την εποχή των Βενετών οπωσδήποτε 140.000 ελαιόδενδρα.

Στα αρχεία της Βενετίας, η οποία μεθόδευσε το τεράστιο αυτό παραγωγικό έργο και το επιδότησε, πρέπει να υπάρχει ο ακριβής αριθμός των ελαιοδένδρων, όπως και των Επινήσων. Η στατιστική των ετών 1766-1770 μας δίνει την παρακάτω εικόνα στα Επάνησα. Η Κέρκυρα πρώτη με 1.905.917 ελ., η Ζάκυνθος με 113.161, η Λευκάδα με 44.169, η Κεφαλληνία με 38.516, τα Κύθηρα με 31.584 (1ος τόμος σελ.227 Ιστ.Ελλ. Έθνους). Με την απογραφή του έτους 1716 η Κέρκυρα είχε 1.837.730 ελ., δηλ. από το 1716 που η Πρέβεζα περιήλθε στους Βενετούς, φυτεύτηκαν στην περιοχή της τόσα δένδρα, όσα δεν φυτεύτηκαν σε όλα τα νησιά μαζί και έγινε η δεύτερη ελαιοπαραγωγική περιοχή στο Ιόνιο, μετά την Κέρκυρα, η οποία ήταν Ενετική συνέχεια από το έτος 1386 και το κυριότερο εισόδημά της προερχόταν από την ελαιοπαραγωγή.

Ο ενταπικός ρυθμός της φύτευσης των ελαιοδένδρων σε όλο τον χώρο που ήταν κατάλληλος για να ευδοκιμήσουν, προδίδει κάποιον επείγοντα λόγο.

Έχει γραφεί ότι η Βενετική Δημοκρατία προώθησε το φύτευμα του ελαιώνα για να εισπράξει φόρους από την παραγωγή του ελαιολάδου. Δεν είναι όμως ο κύριος λόγος, γιατί, εάν ήταν αυτός ο σκοπός της, θα προωθούσε το φύτευμα της ελιάς στα νησιά που ήταν πυκνοκατοικημένα, ασφαλή και είχαν

τότε εδαφικά περιθώρια.

Ο κύριος λόγος που ανάγκασε την Γαλινοτάτη να δημιουργήσει τον ελαιώνα ήταν στρατηκός, γιατί με λίγους κατοίκους θα ήταν πολύ δαπανηρή η διατήρηση της Πρέβεζας από τους Βενετούς. Η Βενετία το οικονομικό βάρος που της δημιούργησε η κατοχή της Πρέβεζας το αντιμετώπισε με αναπτυξιακή οικονομική πολιτική που εφάρμοσε, γι' αυτό παραχώρησε δωρεάν γη και προπαντός επιδότησε το φύτευμα των ελαιοδένδρων.

Οι Βενετοί από πολλά χρόνια είχαν εγκαταλείψει το στρατό ξηράς και είχαν στραφεί όλοι στο φορέα δύναμης και πλούτου για το κράτος τους, το ναυκό. Οι στρατηκικοί ξηράς που πολεμούσαν στις διάσπαρτες κτήσεις της Ελληνικής ανατολής εναντίον του διαρκούς Οθωμανικού κινδύνου, στρατολογούνταν έξω από την Βενετία ανάμεσα σε αλλοδαπούς μισθοφόρους και είχαν μεγάλο κόστος.

Ο Ιωάννης Ψαράς στο βιβλίο του "Θεσμός της πολιτοφυλακής στις Βενετικές κτήσεις του Ελληνικού χώρου, 16ος-18ος αιώνας" γράφει: «Η εξοικονόμηση χρηματικών πόρων και η εμπόδιση της ασφάλειας στις μακρινές αποικίες μπορούν εύκολα να ερμηνεύσουν το θεσμό της πολιτοφυλακής και την εγκαθίδρυσή του στον Βενετοκρατούμενο Ελληνικό χώρο» και συνεχίζει: «Η διάρθρωση της πολιτοφυλακής ήταν όμοια σε όλες σχεδόν τις Βενετικές κτήσεις. Επιμέρους διαφορές υπήρχαν βέβαια, όπως όσες προέκυπταν από την ανάγκη προσαρμογής του θεσμού σε τυχόν ιδιαιτερότητες κάθε αποικίας».

Η πολιτοφυλακή ήταν βοηθητικό στρατηκικό σώμα, το οποίο απαρτιζόταν από τους Έλληνες κατοίκους, οι οποίοι

είχαν ηλικία από 18 έως 50 ή 60 χρόνων και από λίγους ξένους υπαξιωματικούς. Οι πολιτοφύλακες ήταν άμισθοι. Γι' αυτό τα σώματα αυτά είχαν μικρό κόστος για το Βενετικό κράτος. Από τον προϋπολογισμό του δημοσίου ταμείου Λευκάδος για το έτος 1756-57 πληροφορούμαστε ότι τότε υπηρετούσαν ως τακτικά έμισθα στελέχη της πολιτοφυλακής στο νησί μόνο ο αρχηγός, ένας αξιωματικός και ένας τυμπανιστής. Οι μισθοί των τριών αυτών ανδρών αποτελούσαν το μόνο έξοδο του Βενετικού δημοσίου για την εκ τετρακοσίων ανδρών πολιτοφυλακή της Λευκάδος, για αυτό η ετήσια δαπάνη για την πολιτοφυλακή ανέρχονταν στο 3,90% του συνόλου των δαπανών της Βενετικής Διεύθυνσης στο νησί. Ο καπτάνος αρχηγός τους διοριζόταν από το Γενικό Προβλεπτή της θάλασσας. Στα καθήκοντα των πολιτοφυλάκων περιλαμβάνονταν η καταδίωξη των ληστών, των φυγοδίκων και των λαθρεμπόρων, η φρούρηση των παραλιών και η ενίσχυση του στρατού σε περίπτωση εκθρικής επιδρομής.

Κατά τον Βενετοτουρκικό πόλεμο του 1684-1699 οι Βενετοί, οι οποίοι κυριάρχησαν στην περιοχή του Αμβρακικού κόλπου, οργάνωσαν για πρώτη φορά στρατιωτική δύναμη από πολιτοφύλακες (Τσερνιδες), οι οποίοι είχαν ως αποστολή την αμυντική προστασία της υπαίθρου, ενώ οι Φάνιοι της Γκουάρνια φρόντιζαν για την προστασία της πόλης και του φρουρίου της Πρέβεζας. Η διάρθρωση της πολιτοφυλακής συγκροτήθηκε κατά το πρότυπο της γειτονικής Επανάσου και της Πάργας, της οποίας τα χρόνια 1578-1584 η πολιτοφυλακή είχε 168 άνδρες σε σύνολο πληθυσμού 607 ανθρώπων.

Η άλλη μισή ακάλυπτη από ελαιόδενδρα έκταση της Βενετικής Πρέβεζας είχε μικρή γεωργοκτηνοτροφική παραγωγή, απαραίτητη όμως για τις ανάγκες των κατοίκων. Σε μια λουρίδα γης από την Παργινόσκαλα μέχρι το Καλαμίτσι, παράλληλα με την ακτή 500 στρ. περίπου, από τα μπουρίνια και την αρμύρα το χειμώνα δεν ευδοκίμοσαν τα ελαιόδενδρα. Στην περιοχή αυτή φυτεύτηκαν αμπέλια, τα τελευταία διατηρήθηκαν μέχρι τις αρχές του αιώνα μας. Ο Θανάσης Μανόπουλος θυμάται το τελευταίο, που ήταν του Μίχα (η μάνα του ήταν το γένος Μίχα), και τα εκλεκτά προϊόντα του. Από οικογενειακή παράδοση ξέρω ότι τα αμπέλια φυτεύονταν εκεί από τον 18ο αιώνα (από πολλές γενιές η οικογενειά μου ήταν ιδιοκτήτρια αμπελιού στη θέση που τώρα είναι η βίλλα του Δ.Καράμπελα).

Μετά την απελευθέρωση το 1912, μπήκαν στην αγορά της Πρέβεζας τα προϊόντα της Πελοποννήσου και της Λευκάδας και σταμάτησε η καλλιέργεια των αμπελιών στο Καλαμίτσι. Παράλληλα με τα αμπέλια καλλιεργούσαν πολλές συκιές, όχι μόνο γιατί ήταν ανθεκτικές στις καιρικές συνθήκες το χειμώνα, αλλά και γιατί λόγω των ανέμων δε σκουλίκιαζαν τα σύκα.

Επίσης, δεν ευδοκίμοσαν τα ελαιόδενδρα. Στη θέση Σκαμνούλα-Μπάλτες δηλαδή από το ΚΕΓΕ μέχρι τα Κλωστήρια, γιατί τα εδάφη ήταν από βαρκά μέχρι και ελώδη. Η έκταση αυτή είναι μεγαλύτερη από 3.000 στρέμματα.

Στο χώρο αυτό βοσκούσαν τα κονδρά ζώα τα οποία ήταν πολλά, γιατί με αυτά οργώνανε το λιοστάσια κάθε δεύτερο χρόνο, κουβαλούσαν τον ελαιόκαρπο και γυρίζανε το μύλο στα λιτρουβιά.

Στον εκτεταμένο χώρο από τη θέση καπετάν Δήμου μέχρι το Νεοχώρι, δηλαδή στις περιοχές Ποδόγυρος, Ανάληψη, Πειρίτσια και Ταράνα, υπήρχαν πολλά λιοστάσια μεμονωμένα, τα λεγόμενα νησιά. Το πιθανότερο είναι στο χώρο αυτόν, ο οποίος είχε φτωκά εδάφη, να φυτεύτηκαν επιλεκτικά ορισμένα λιοστάσια. Η άποψη ότι υπήρχαν περισσότερα δένδρα και καταστράφηκαν από πυρκαγιές νομίζω ότι έρχεται δεύτερη και δεν επιβεβαιώνεται από τους ιδιοκτήτες εκείνους, των οποίων οι οικογένειες από τον περασμένο αιώνα είχαν τα περισσότερα ελαιοστάσια και τις μεγαλύτερες εκτάσεις και οι οποίοι κατά σύμπτωση ήταν φίλοι και συγγενείς μου. Μικροπυρκαγιές γίνονταν σπάνια, όταν οι κτηνοτρόφοι τον Σεπτέμβριο έκαιγαν τα λιβάδια.

Ο Ληκ που ήρθε στην Πρέβεζα δέκα χρόνια μετά τον χαλασμό της γράφει: «Η Πρέβεζα έχασε τα ένα τρίτο από τα δένδρα της στις πυρκαγιές. Ένα τέτοιο περιστατικό, όχι τόσο καταστροφικό, έγινε όταν βρίσκονταν στην περιοχή τα ασκέρια του Βεζύρη». Δεν γνωρίζω τι δένδρα εννοεί ο Ληκ. Εάν εννοεί ελαιόδενδρα, η πληροφορία του αυτή δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, γιατί δεν υπήρχε χώρος για άλλα 70.000 ελαιόδενδρα, δηλαδή όσα ήταν σχεδόν όλα τα ελαιόδενδρα της Πάργας (80.000). Η καταστροφή αυτή θα ήταν μεγάλο γεγονός με σοβαρές επιπτώσεις στην οικονομία του τόπου. Οι σύγχρονοι συγγραφείς θα στέκονταν σε αυτό και οι Βενετοί θα το είχαν σημειώσει, όπως και οι Νοτάριοι.

Στο χώρο αυτό βοσκούσαν πρόβατα και προμήθευαν το αστικό κέντρο με κτηνοτροφικά προϊόντα. Επειδή τα

εδάφη ήταν φτωκά, μια προβατίνα ήθελε για να ζήσει περίπου τρία στρέμματα, ενώ στην Λάμαρη ήθελε μόνο ένα. Τα απρανά εδάφη από τους Λάκκους μέχρι την Αγία Τριάδα, όπως και τα βουνά του Αγίου Θωμά και της Λασκάρας είχαν ελαχίστη αξία ως βοσκότοποι. Σε όλες αυτές τις περιοχές από Μπάλιτες μέχρι Λασκάρα προ του πολέμου βοσκούσαν 4.000 πρόβατα, από τα οποία παραγωγικά (γαλάρια) ήταν 2.500 και έδιναν στην κατανάλωση 60.000 οκάδες γάλα, 3.000 οκάδες μαλλί και 2.500 αρνιά και παλαιά πρόβατα, απαραίτητα για τις ανάγκες της πόλης.

Για να σχηματίσουμε συνολική εικόνα της οικονομίας του κλάδου της κτηνοτροφίας, ο οποίος διατήρησε την ίδια μορφή εκμετάλλευσης αρκετούς αιώνες και μέχρι την δεκαετία του 1950 και την αξία της γης, θα αναφερθώ στη μεγαλύτερη κτηνοτροφική μονάδα (Βαγγέλη) στον χώρο αυτόν κατά την διάρκεια του πολέμου. Στα λιβάδια Ανάληψη (1.000 στρ.) και Πειρίτσια (650 στρ.) ιδιοκτησίας Κατσάνου, που ήταν τα καλύτερα της περιοχής, βοσκούσαν 700 πρόβατα, από τα οποία γεννούσαν και έδιναν σε καλή χρονιά 10.000 οκάδες γάλα, 600 οκάδες μαλλί και 400 αρνιά μικρού βάρους. Από την αξία των προϊόντων αυτών έπρεπε να ζήσει η πολυπληθής οικογένεια των κτηνοτρόφων και να πάρουν και οι ιδιοκτήτες τα δικά τους.

Επίσης, στο χώρο αυτόν σε έκταση 60 στρεμμάτων υπήρχαν λιοστάσια (νησιά) με 700 ελαιόδενδρα της ίδιας ιδιοκτησίας, η οποία από αυτά είχε εισόδημα μεγαλύτερο από τα 1.650 στρ., δηλαδή ανά στρέμμα το εισόδημα των ελαιοδένδρων ήταν υπερτριακοντα-

πλάσιο των λιβαδιών. Από τα πιο πάνω προκύπτει, γιατί η αξία της γης ήταν μικρή μέχρι πρόσφατα.

Εκτός από την γεωργοκτηνοτροφική παραγωγή του τόπου είχαμε και την ψαροσύνη. Η ανάπτυξη του οικισμού προκάλεσε την ανάγκη να αναπτυχθεί η αλιεία του Αμβρακικού, η οποία μέχρι τότε ήταν σχεδόν ανύπαρκτη.

Οι Βενετοί την έφεραν από τα νησιά Μπουράνο της Βενετίας με τις πιο σύγχρονες τέχνες της εποχής εκείνης. Αυτοί έμαθαν τους ντόπους πώς να πάνουν ψάρια. Οι τέχνες και οι μέθοδοι αλιείας των Βενετών διατηρήθηκαν μέχρι τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, οπότε η μηχανοκίνηση των σκαφών, τα νάυλον δίχτυα και τα κωματουργικά μηχανήματα στα ιβάρια, ανέτρεψαν τις μέχρι τότε συνθήκες αλιείας. Λίγο πιο μπροστά, Μαυροθαλασσίτες πρόσφυγες ψαράδες από τη Σινώπη και από τα Πριγκιπονήσια και την Πέραμο της θάλασσας του Μαρμαρά έφεραν νέες τέχνες στην ελεύθερη αλιεία του Αμβρακικού, όπως τα Νταλιάνια, τα καλαμωτά, τα κοφίνια και βελτίωσαν τα δίχτυα (1923).

Με τον καιρό σχηματίστηκε μια πολυπληθής τάξη ψαράδων, οι οποίοι κατοικούσαν στην περιοχή του Ιερού Ναού του Αγίου Νικολάου και από το όνομα του νησιού της καταγωγής τους, του αρχικού πυρήνα, πήραν το όνομα μπουρανέλοι, όπως και στη γειτονική Λευκάδα. Ο Ληκ γράφει: «Κάπου 400 πρεβεζάνικες οικογένειες ζούσαν από τα διβάρια της πολιτείας ή τα Αρπνά και της Ακαρνανίας». Στον Αμβρακικό ψαράδες ήταν μόνο οι μπουρανέλοι της Πρέβεζας. Αργότερα, μερικοί αλιεργάτες, που δούλευαν στα ιβάρια, εγκαταστάθηκαν στην ακατοίκητη Κορωνησία

με την ανοχή των διαχειριστών της ιεράς μονής, ιδιοκτήτριας του νησιού και έτσι σχηματίστηκε ένα ψαροκώρι στενά συνδεδεμένο με την Πρέβεζα. Τα τελευταία χρόνια ο Ο.Δ.Ε.Π. μοίρασε δωρεάν στους κατοίκους όλη την έκταση του νησιού, στο οποίο υπάρχουν 700 περίπου ελαιόδενδρα, που φυτεύτηκαν στα χρόνια της Βενετοκρατίας.

Το Ιόνιο δεν ψαρεύονταν μέχρι εδώ και λίγα χρόνια, οι μπουρανέλοι δεν είχαν λόγο να αφήσουν τον ήρεμο και τόσο πλούσιο σε ψάρια Αμβρακικό και να θαλασσοδέρνονται στο Ιόνιο. Αλλά και τα αλιευκά τους σκάφη τα πρυάγρια, το σημερινό πυροφάνι. Πόσο απέφυγαν το ψάρεμα στο Ιόνιο οι παλιοί ψαράδες προκύπτει και από το εξής περιστατικό που έμεινε στην ιστορία της ψαροσύνης του τόπου μας. Οι δύο αδελφοί Χρόνη (Χρονάκηδες) ψάρευαν στην περιοχή του διαύλου. Είχαν ρίξει μερικά μεγάλα αγκίστρια δεμένα με γερό βιομηχανικό νήμα (σαν αυτά που έριχναν μέχρι και τον Β' παγκόσμιο πόλεμο για ροφιούς). Σε κάποια στιγμή πιάστηκε ένα μεγάλο ψάρι και άρχισε να τραβάει το μικρό σκάφος προς το πέλαγος και, ενώ οι ψαράδες δεν είχαν παρά να περιμένουν να κουραστεί το ψάρι και να το πάρουν, ο ένας αδελφός φοβήθηκε το πέλαγος και είπε στον άλλο: «Κόψτο, αδελφέ, γιατί θα μας πάει στη Μάλτα». Το έκοψαν και έτσι έχασαν μια καλή ψαριά. Το Σεπτέμβριο μήνα αλάτιζαν μεγάλες ποσότητες σαρδέλας μέσα σε ανοικτά ξύλινα δοχεία, από τις οποίες οι περισσότερες πουλιούνταν στα Ιόνια νησιά, κυρίως όμως στη Λευκάδα, Κεφαλονιά και Ιθάκη. Επίσης, αλάτιζαν πολλά κέλια. Τα έπιαναν στις θέσεις που

λέγονται Χελοΐβαρα, και ήταν κυρίως τρία: οι Λάκκοι, το Σόγωνο και ο Γρίπος, τα οποία σήμερα εκμεταλλεύεται ο Αλιευτικός Συνεταιρισμός Πρεβέζης. Τοποθετούσαν τα χέλια σε λάκκους και τους έριχναν από πάνω πολύ αλάτι. Μετά από μέρες τα χέλια ήταν στεγνά, γιατί τα υγρά μαζί με το αλάτι που περίσσευε πήγαιναν στη γη και έτσι τα ταξίδευαν μέσα σε σακιά.

Τους κεφάλους τους έκαναν πετάλια με πολύ αλάτι και τους έδεσαν με βούρλα για να μην τους φύγει το αλάτι. Έτσι μπορούσαν να διατηρηθούν πολλές μέρες και να ταξιδέψουν. Εκλεκτά ψάρια, σε μικρές ποσότητες, γίνονταν σαβόρο. Με αυτόν τον τρόπο συντηρούσαν και εξήγαγαν τότε τα ψάρια που οι κάτοικοι της Πρέβεζας, αν και ψαροφαγάδες, δεν μπορούσαν να τα καταναλώσουν, γιατί ο Αμβρακικός είχε άφθονα και εκλεκτής ποιότητας. Για την εκμετάλλευση των ιβαριών και την κατανάλωση των ψαριών ο Ληκ γράφει: «Η εκμετάλλευση των ιβαριών της Άρτας και της Ακαρνανίας βρισκόταν στα χέρια των πλουσιότερων Πρεβεζάνων που είχαν συμπήξει εταιρίες. Κάθε εταιρία νοίκιαζε ένα μέρος από τα διβάρια, μίσθωνε ψαράδες και τους εφοδιάζε με δίχτυα και τα απαραίτητα σύνεργα της ψαρικής. Όσο προχωρούσε η πώληση του ψαριού, τα χρήματα συγκεντρώνονταν σε κοινό ταμείο και, αφού πληρωνόταν το मुκατέσι, μοιραζόταν το κέρδος ανάμεσα στους εμπόρους και τους ψαράδες. Αυτός και άλλοι τρόποι συνεργατικής που επέτρεπαν την συμμετοχή στα κέρδη όλων των προσώπων που έπαιρναν μέρος στην επιχείρηση, συνηθίζονταν όχι μόνο στο εμπόριο αλλά και στις αγροτικές απασχολήσεις των Ελλή-

νων.

Το ψάρι πασιώνονταν επιτόπου και τροφοδοτούσε τους ελληνικούς πληθυσμούς κατά την διάρκεια των Νησιετών».

Οι Βενετοί μετά την λήξη του πολέμου και την υπογραφή της συνθήκης του Πασσάροβιτς (1718) με την οποία τους παραχωρήθηκε η εγκαταλειμμένη από τους κατοίκους της Πρέβεζας, για να στηρίξουν τη στρατηγική αυτή θέση, έβαλαν αμέσως σε εκτέλεση με μεθοδικότητα το μακρόπνοο οικονομικό τους πρόγραμμα, με την αποπεράτωση του οποίου η Πρέβεζα θα αποκτούσε οικονομικούς πόρους, που θα συντελούσαν να αναπυχθεί και να γίνει πόλη, της οποίας οι κάτοικοι θα συμμετείχαν στην άμυνά της με την οργάνωσή τους στην πολιτοφυλακή. Από το φόρο της δεκάτης του ελαιολάδου και πολλών εσόδων θα καλύπτονταν τα έξοδα της κτήσης αυτής, η οποία εξυπηρετούσε ευρύτερους σκοπούς, όπως ο έλεγχος της εισόδου του Αμβρακικού, των παραλιών της Ηπείρου, αλλά και την επαφή με τους Έλληνες της Δυτικής Ελλάδας οι οποίοι στους πολέμους με τους Τούρκους ήταν σύμμαχοί της και πάντοτε υπολόγιζε σε αυτούς σε περίπτωση πολέμου. Γι' αυτό κάλεσαν όσους από του Έλληνες συμμάχους οπλαρχηγούς ήθελαν να εγκατασταθούν στην Πρέβεζα μαζί με όσους από τους άντρες τους το επιθυμούσαν. Οι άντρες ήταν συνήθως συγχωριανοί και συγγενείς των καπεταναίων.

Πολλοί έσπευσαν να έλθουν στην Πρέβεζα, γιατί η παραμονή τους στα τουρκοκρατούμενα χωριά ήταν επικίνδυνη γι' αυτούς και συγχρόνως διανοιγόταν η προοπτική καλύτερης οικονομικής αποκαταστάσεώς τους. Αρκετοί ήλθαν

και από τις πρώην κτήσεις της Βενετίας στην Πελοπόννησο και Κρήτη.

Οι Βενετοί παραχώρησαν δωρεάν κέρσες εκτάσεις σε όλους αυτούς, με την υποχρέωση να τις μετατρέψουν σε καλλιεργήσιμες και να φυτεύσουν ελαιόδενδρα τα οποία και επιδοτούσαν.

Ο Ιταλός ιστορικός Κ.Μπότα γράφει ότι η Βενετία έδινε 42 τσεκίνια για κάθε εκατό ελαιόδενδρα, το ίδιο γράφει και ο Άγγλος Ντέιβις. Ο Κερκυραίος καθηγητής Ανδ. Αδρεάδης, το 1907 γράφει ότι έδινε ένα τσεκίνι για κάθε δένδρο. Η διαφορά αυτή στο ποσό της επιδότησης δικαιολογείται, γιατί οι ελαιώνες των κτήσεων της Βενετίας στο Ιόνιο φυτεύτηκαν σε διαφορετικά μέρη σε διάστημα πολλών χρόνων και κάτω από διαφορετικές συνθήκες.

Η δωρεάν διανομή των εκτάσεων δεν πρέπει να μας εντυπωσιάζει, γιατί η αξία τους ήταν μηδαμινή. Στα χρόνια προ και μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο ένα στρέμμα γεωργικής γης είχε την ίδια αξία με ένα ελαιόδενδρο, δηλαδή η αξία της γης ενός ελαιώνα ήταν κάτω του 10% της αξίας του, αφού σε ένα στρέμμα ήταν φυτευμένα κατά μέσο όρο δέκα με δώδεκα ελαιόδενδρα. Είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς ποια θα ήταν η αξία της κέρσου αυτής γης στην τότε σχεδόν ακατοίκητη Πρέβεζα και την οποία οι Βενετοί την προσέφεραν «πρός διαφόρους αιτούντας». Εκείνο που αξίζει μεγαλύτερης προσοχής είναι η επιδότηση, η οποία ήταν μεγαλύτερη από την αξία της κέρσου γης και την διέθεσαν οι Βενετοί σε δύσκολα αυτούς χρόνια, σε μια κτήση χωρίς σχεδόν έσοδα. Μεγάλο μέρος των κέρσων αυτών εκτάσεων, και μάλιστα οι πιο έφορες, ήταν κατά-

φυτο από άγρια δένδρα, όπως φτελιάδες, (υπάρχουν υπολείμματα σε ορισμένα μέρη: στου Ζιάβρα στο Βαθύ και στο καφενείο Κατωγιάννη), δρύες (υπάρχουν στην Αγία Τριάδα, Άγιο Θωμά, Αγίους Αποστόλους, Ράκες και Καλαμίτσι). Οι υπόλοιπες καλύπτονται από θάμνους και άλλα δένδρα.

Οι εκτάσεις αυτές που ήταν ιδιοκτησία του τουρκικού κράτους, μετά τη συνθήκη του Πασσάροβιτς περιήλθαν στο βενετικό, εκτός από μερικά τεμάχια γεωργικής γης που ήταν ιδιοκτησία Τούρκων πολιτών, οι οποίοι τα πούλησαν μετά την συνθήκη σε νεοφερμένους Έλληνες. Αυτά τα δημόσια δάση και τις κέρσους εκτάσεις διένειμε η Βενετία.

Για να πετύχει η προσπάθεια αυτή, δεν έφτανε η πολλή δουλειά, η παραχώρηση της γης και η επιδότηση. Ήθελε και οργάνωση.

Από τα άγρια δένδρα της Πρέβεζας τα πιο πολλά και πιο μεγάλα ήταν οι δρύες. Οι κάτοικοι τα λέγανε δένδρα. Όλα τα παλιά σπίτια της Πρέβεζας ήταν κατασκευασμένα με δένδρινη ξυλεία, που χρσίσμευε για ξυλοδεσιές, δηλαδή ξύλινα σινάζια, πρέκια πάνω από τα κουφώματα, μεγάλες γριντιές πελεκητές, ξύλα στέγης και πατωμάτων. Αυτά τα ξύλα είναι μεγάλης αντοχής, όταν όμως δεν έχουν τα νερά τους ίσια, όπως έλεγαν οι τεχνίτες που τα δούλευαν, ή παράλληλα με την τελική γραμμή του ξύλου σπάνε πολύ εύκολα. Γι' αυτό χρησιμοποιούσαν τα ίσια για την κατασκευή των οικοδομών και τα λεγόμενα στραβόξυλα στη ναυπηγική.

Οι εργάτες που με τα τότε πρωτόγονα μέσα έκοβαν τα δένδρα, ξεχώριζαν πρώτα τα στραβόξυλα και τα έκοβαν στα μέτρα που ήθελαν ή τους πήγαινε

το ξύλο και τα ίσια που ήταν οι κορμοί τα έσχισαν με πριόνια (καταρράκτες, αυτοί που τα δούλευαν λέγονταν σαρτζίδες) και τα έβγαζαν πλάκες στο πάχος που ήθελαν. Από τις πλάκες αυτές, που τότε τις έλεγαν τάβλες, οι οικοδόμοι και οι ναυπηγοί έβγαζαν τα ξύλα στις διαστάσεις και το σχήμα που ήθελαν. Την εμπορία και μεταφορά της ξυλείας αυτής την ανέλαβαν οι Βενετοί. Δεν γνωρίζουμε αν τότε εξαγονταν καυσόξυλα και παρασκευάζονταν ξυλοκάρβουνα, που θα έδιναν ένα εισόδημα. Για τα ξυλοκάρβουνα ο Ι.Λαμπρίδης γράφει: «Η χρήση των ανθράκων εν Ιωαννίνους εγένετο κοινοτέρα, λέγεται από του 1798 και ουκί από του 1802, ως σημειοί ο Λήκ, ότε ο Αλής επανακάμψας εκ του Δουνάβεως μετήνεγκεν εκείθεν και Βουλγάρους διδάξαντας τους Έλληνες την κατασκευήν αυτών».

Στον ευρύτερο χώρο του νομού μας την εποχή εκείνη τα δάση ήταν άφθονα. Καταφεύγω σε δύο πηγές που γράφουν για αυτά. Η έκδοση της Εθνικής Τράπεζας "Εμπορική ναυπλία" γράφει: «Άφθονη και πολύ κατάλληλη για ναυπήγηση ξυλεία ήταν αυτή του ποταμού Λούρου. Για την περιοχή αυτή η Γαλλική Κυβέρνηση κατόρθωσε να πετύχει ειδική άδεια και μετέφερε ποσότητες στα ναυπηγεία της Τουλώνας για πολεμικά καράβια που κατασκευάζονταν εκεί». Ο Holland το 1812 γράφει: «Τα δάση στις νότιες ακτές προμηθεύουν το μεγαλύτερο μέρος της ξυλείας που εξαγεται από τον κόλπο της Άρτας. Για ένα αρκετό μεγάλο διάστημα έμενε στην Άρτα ένας Γάλλος αντιπρόσωπος με σημαντικό σκοπό να προμηθεύει ξυλεία δια συμβολαίου στα ναυπηγεία της Νότιας Γαλλίας, αλλά μετά τον

θάνατο του Μ.Λασσάλ, το 1792, ο πόλεμος και άλλα γεγονότα εμπόδισαν την συνέχιση αυτού του εμπορίου. Η ξυλεία που υλοτομείται τώρα είναι κυρίως μικρότερου μεγέθους και από αυτήν 20 με 30 φορτία εξαγονταν επισίως τελευταία από τον κόλπο, τα περισσότερα στη Μάλτα για οικοδόμηση και ως καυσόξυλα».

Η καταστροφή των δένδρων στην περιοχή συνεχίστηκε μέχρι τα χρόνια μας, οπότε έφτασε στο τέρμα. Ένας από τους μεγαλύτερους καταστροφείς των δασών μας ήταν ο Τουρκαλβανός Χουσέμ Πασσάς, ιδιοκτήτης του χωριού του Λούρου. Αυτός στα τέλη του περασμένου αιώνα, έκοψε πολλά άγρια δένδρα και τα έκανε κάρβουνα, τα οποία φόρτωνε σε καΐκια μέσα στο ποτάμι και τα πήγαινε στην Ιταλία.

Στη Λάμαρη είχε διαφύγει της καταστροφικής μανίας των ανθρώπων, ίσως λόγω μεγέθους, μια πολύ μεγάλη Ρένια (Βασιλική Δρύς), η οποία από άγνωστη αιτία ξεράθηκε. Ύστερα από χρόνια, ένα βράδυ που έκανε μεγάλη φουρτούνα, οι κάτοικοι της περιοχής άκουσαν έναν τρομακτικό θόρυβο. Την άλλη μέρα είδαν τη Ρένια πεσμένη στο έδαφος. Η κραυγή αυτή της Ρένιας ανήγγειλε το τέλος των δασών της Λάμαρης. Ευτυχώς, που τα τελευταία χρόνια στα χωριά μας, με καθυστέρηση διακοσίων χρόνων φυτεύτηκαν πολλά ελαιόδενδρα, πρασίνισε ο τόπος και μειώθηκε κάπως το κακό που έγινε.

Όταν τα ελαιόδενδρα ήταν μικρά και δεν έδιναν εισόδημα, οι κάτοικοι της Πρέβεζας, για να ζήσουν, καλλιεργούσαν στον ενδιάμεσο χώρο, κυρίως δημητριακά.

Από την ανάμιξη των ελαιόδενδρων με την καλλιέργεια και την κτηνοτρο-

φία δημιουργήθηκε σοβαρό πρόβλημα γεωργικής ασφάλειας. Πολλά θέματα ασφάλειας προκαλούσαν διάφορα κακοποιά στοιχεία, τα οποία κατέφευγαν προσωρινά στην Πρέβεζα. Ο Αστέριος Αρχοντίδης γράφει: «Στην Πρέβεζα είχαν το ορμητήριό τους οι κλέφτες Αρκουμαναίοι, "χαλαστάδες του τόπου", όπως χαρακτηρίζονται σε έγγραφο των Ελλήνων προκρίτων». Και συνεχίζει: «Εξ άλλου οι Βενετοί επιδίωκαν να διατηρούν καλές σχέσεις με τις ένοπλες Ελληνικές ομάδες και τις ημιανεξάρτητες πατριές, και να τις χρησιμοποιούν συχνά για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους. Στα μέλη των ομάδων αυτών, όταν καταδιώκονταν από τις Τουρκικές αρχές οι Βενετοί παρακωρούσαν άσυλο στην Πρέβεζα, στη Βόνιτσα και γενικότερα στα Βενετοκρατούμενα Επάνησα. Με την ανάπτυξη της Πρέβεζας δημιουργήθηκαν και άλλα ζητήματα Διοίκησης, τα οποία προκάλεσαν την ανάγκη Πρεβεζάνοι να μεταβούν στην Βενετία και να ζητήσουν να αυτοδιοικηθούν» (Έκκλησις των Πρεβεζάνων προς τον Δόγη, 23/8/1740).

Η Γερουσία δέχθηκε την αίτηση των Πρεβεζάνων θετικά και ζήτησε από τον Προβλεπτή της θάλασσας Αντώνιο Λορεδάν να πληροφορήσει τον Δόγη για την κατάσταση στην Πρέβεζα και τις προβλέψεις του.

Η απάντηση του Προβλεπτή προς τον Δόγη είναι ένα σοβαρό κείμενο για την ιστορία της Πρέβεζας, από το οποίο μεταξύ άλλων αντιλούμε την πληροφορία ότι η αρχική Πρέβεζα που συγκροτήθηκε το 1718 είχε τότε διακόσιες οικογένειες και 900 κατοίκους και ότι οι μετέπειτα νέοι κάτοικοι, μέχρι το 1740, αποτέλεσαν ξεχωριστό οικισμό. Δυσκά της σημερινής αγοράς γύρω από

το μετέπειτα Σαΐτάν Παζάρ, όπου η μορφολογία του εδάφους δημιουργούσε πιο υγιεινές συνθήκες για διαβίωση και κατοικία, δηλαδή τους δύο οικισμούς τους χώριζε το ποτάμι και η ελώδης περιοχή του (σημερινή οδός Κ.Καρυωτάκη).

Επίσης, μαθαίνουμε για τον τρόπο με τον οποίο διοικούσαν οι Βενετοί τους Έλληνες των κτήσεών τους. Για αυτό παραθέτω την απάντηση του Προβλεπτή της θάλασσας προς τον Δόγη, όπως την παρουσίασε ο Γιαννιώτης Κ.Δ.Μέρτζος, ο οποίος έφερε στη δημοσιότητα όλα τα σχετικά έγγραφα με τον τίτλο "Τα Προνόμια της Πρεβέζης υπό την Ενετοκρατία". Ηπειρωτική Εστία, Ιούλιος 1962.

1740 23 Αυγούστου

Να διαβιβασθή εις τους Σαβίους της μιάς και της άλλης Χειρός (1)

Οι Σύμβουλοι:

Θωμάς Μοροζίνι, Γιάκομο Καβάλλι, Τζανάν Τιέπολο, Αντώνιος Σαβοριάν, Γάσπαρο Δολφίν, Πέτρος Κουερίνι.

τη αυτή ημέρα

Να μας πληροφορήση ο Γενικός κατά θάλασσαν Προβλεπτής

Δέσμη 992 - Γερουσία κατά θάλασσαν (Senato Mar)

Ο Γενικός κατά θάλασσαν Προβλεπτής Αντώνιος Λοδεράν, απαντών εις την ως άνω διαταγήν γράφει εις τον Δόγην:

Ζάκυνθος 3 Οκτωβρίου 1740

«...Το φρούριον και η τοποθεσία της Πρεβέζης που δεσπόζουν της εισόδου του Κολπυ της Άρτας αξίζει δικαίως την εύνοιαν της Δημοσίας προστασίας. Ευθύς μετά την απόκτησίν της

(1) Savii del Consiglio και Savii di Terraferma

ο εξοκώτατος, αείμνηστος, Καπιτάν Τζε-
νεράλ Πιζάνι είχε αναγνωρίσει την
σπουδαιότητα της στρατηγικής ταύτης
θέσεως την οποίαν έπρεπε να κρατήσει
οπωσδήποτε η Δημοκρατία. Δεν είναι
καθόλου διαφορετική η γνώμη μου
σήμερα οπότε διατάσσομαι, εις εκτέλε-
σιν της διαταγής της Εξοκωτάτης
Γερουσίας, να δώσω πληροφορία επι
του υπομνήματος που υπέβαλον εκείνοι
οι κάτοικοι. Ούτοι αυξήθηκαν αριθμη-
κώς αλλά δεν έχουν διευθύνοντας,
εξαιρέσει των δημογερόντων οι οποίοι
αυτοβούλως παρεμβαίνουν εις διάφορα
ζητήματα ενδιαφέροντα το Κοινόν,
πλην η παρέμβασίς των δημιουργεί
σύγχυσιν. Αυτός είναι ο λόγος δια τον
οποίον οι κάτοικοι έλαβον την απόφα-
σιν να προσπέσουν εις τους πόδας της
Υμετέρας Γαληνότητος και να την εκλι-
παρήσουν όπως τοις επιτραπή να σχη-
ματίσουν Κοινότητα, την οποίαν θα
απαρτίσουν αι καλλίτεροι οικογένεια.
Τοιοιτοτρόπως είναι βέβαιοι ότι θα απο-
κατασταθή μία ταξις εις την καλήν διοί-
κhsιν διά της εκκλογής των αξιωματού-
χων υπό του Κοινοτικού Συμβουλίου.
Οι λόγοι που συνηγορούν υπέρ της
αποδοχής της εκκλήσεώς των δεν είναι
διαφορετικοί από εκείνους που παρώθη-
σαν, εις άλλους καιρούς, την Εξοκωτά-
την Γερουσίαν όπως παραχωρήση τα
αυτά προνόμια εις διαφόρους πόλεις του
Μορέως. Και η Πάργα ακόμη που έχει
ελάχιστην περιφέρειαν έχει γίνη Κοινό-
της. Το αυτό συνέβη και με την Αγίαν
Μαύραν που ανεγνωρίσθη ως Κοινότης
άμα τη καταλήψει της. Ούτως και από
την συσταθησομένην Κοινότητα Πρεβέ-
ζης θα εκλεγούν οι αξιωματούχοι που
θα φροντίσουν διά τα συμφέροντά της
ήτοι οι Σύνδικοι, οι δικασταί, οι αγορα-
νόμοι, οι υγειονομικοί και οι υποτακτι-

κοί τούτων και θα είναι όλοι δημόσιοι
άνθρωποι ανεγνωρισμένοι και όχι
πλέον αυτόβουλοι ιδιωτικοί μεσάζοντες.

«Από την απογραφήν που μου
έστειλεν ο εκεί Προβλεπτής προκύπτει
ότι αι οικογένεια Πρεβέζης είναι 200
και ψυχαί 900. Είναι όλαι γηγενείς.
Δεν περιλαμβάνονται εις τον αριθμόν
αυτών οι εξ άλλων μερών προσελθό-
ντες, οι οποίοι ανεγείρουν στίπα λιθό-
κτιστα και εσχημάτισαν εν προάστιον
(borgo) με αρκετόν πληθυσμόν και το
οποίον κείται εις ωραίαν θέσιν εις την
είσοδον του Κόλπου. Νομίζω ότι πρέπει
να γίνη α-ποδεκτή η έκκλησίς των
διότι θα καταστούν ούτω πλέον αφω-
σιωμένοι οι υπήκοοι εκείνοι, εις το
Δημόσιον όνομα, και ότι πρέπει να
αναλάβουν υπευθύνως την φύλαξιν των
συνόρων από επιδρομάς κακοποιών και
να παρεμποδίσουν την εισχώρησιν
άλλων οικογενειών από την Οθωμανι-
κήν Επικράτειαν, πράγμα δια το οποίον
πολλάκις διεμαρτυρήθησαν οι Οθωμανοί
Διοικηταί.

Η συνεργασία, αφ' ετέρου, των
εκλεγνομένων αξιωματούχων μετά του
εκεί Προβλεπτού θα συντελέση πάρα
πολύ εις την πouxίαν και ασφάλειαν
του τόπου...».

Άμα τη λήψει της ως άνω απαντή-
σεως του Γενικού κατά θάλασσαν Προ-
βλεπτού, συνήλθεν η Γερουσία και εξέ-
δωκε το κάτωθι Ψήφισμα (Κατάστικον
206, φύλλον 159, 31 Δεκεμβρ. 1740)

Πρός τον Γενικόν κατά θάλασσαν
Προβλεπτήν

«Αι υμέτεραι ένορκοι διαβεβαιώσεις
της 3ης παρελθόντος Οκτωβρίου χαρα-
κτηρίζουν ως λογικάς τας αιτήσεις που
υπέβαλον εις την ημετέραν αυθεντίαν
διά των αντιπροσώπων των οι κάτοικοι
Πρεβέζης. Εξαιτούνται ούτοι να γίνουν

ανεγνωρισμένη Κοινότης και επειδή διαβλέπομεν ότι θα προκύψουν πολλά γενικά οφέλη, η δε Γερουσία είναι διατεθειμένη να αποδεχθή το αίτημά των, επιφορτίζει υμάς όπως λάβητε την επιβαλλομένην απόφασιν και διατυπώσετε τους όρους υπό τους οποίους θα καταστή Κοινότης η Πρέβεζα και θα αυτοδιοικηται εν πλήρει τάξει, ως τούτο γίνεται και αλλακού και ειδικώς ως το σπουδαιότερον ζήτημα της φυλάξεως των συνόρων». Εψήφισαν: υπέρ 83, κατά 1 και μία ψήφος αποχής.

(Ο Γενικός Προβλεπτής κατόπιν της ως άνω εξουσιοδοτήσεως, συνέταξε τον Κανονισμόν της Κοινότητος εξ 11 άρθρων και τον υπέβαλεν εις την Γερουσίαν δι' εγγράφου της 26 Ιουλίου 1741.)

(Δέση 987 - Γενικός κατά θάλασσαν Προβλεπτής). Ιδού το έγγραφον εν περιλήψει:

«...η Πρέβεζα απλώνεται κατά μήκος της ακτής όπου υπάρχουν πολλά σπίτια. Αι οικογένειαι που κατοικούν εις αυτά είναι πολλών ειδών.

Μερικαί έμειναν ή ήλθον αμέσως μετά την κατάληψιν, άλλαι ήλθον από την Κρήτην, τον Μορέαν και άλλους τόπους που ήσαν κάποτε Ενεπκαί κτήσεις, και κατέφυγον εκεί, καταδιωκόμενοι, ως πρόσφυγες. Ο τόπος ευρίσκεται εις κατάλλλον θέσιν και θα προοδεύση, αν αρχίση το εμπόριον και αν ιδρυθή μικρά της βιομηχανία (...) Κατόπιν του Διατάγματος της Εξοχωτάτης Γερουσίας προέβην εις την διατύπωσιν των άρθρων του Κανονισμού έχων υπό όψιν μου τον της Αγίας Μαύρας (...) συνημμένως υποβάλλω εις την Υμετέραν Γαληνότητα αντίγραφον του καταρτισθένος Κανονισμού...».

«Ημείς Αντώνιος Λοδεράν Γενικός

κατά θάλασσαν Προβλεπτής της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας, Λαβόντες υπό όψιν το θέσπισμα της Εξοχωτάτης Γερουσίας υπό χρονολογίαν 31 Δεκεμβρίου 1740 κ.λπ., κ.λπ.

Αποφασίζομεν

1) Εξετάσαντες τας οικογενείας που κατοικούν εις Πρέβεζαν εκ των οποίων μέρος μεν ευρέθη εκεί κατά την κατάληψιν της πόλεως υπό του αιμνήστου στρατηγού Ανδρέα Πιζάνι, Ιππότου, Καπιτάν Τζενεράλ ντ Μάρ, άλλο δε μέρος ήλθεν από την Κρήτην, τον Μορέαν και αλλακόθεν - παλαιοί αφωσιωμένοι υπήκοοι της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας - προσημείωσαν από τας μέν και από τας δέ, τας καλλιτέρας οικογενείας τα οποίας εθεωρήσαμεν αξίας όπως εγγραφούν ως μέλη του Κοινοτικού Συμβουλίου. (Έπεται ο κατάλογος των οικογενειών.) (2)

2) Καθορισθέντος ούτω του αριθμού των οικογενειών των αποτελουσών την Κοινότητα, αύται θα απαλλάσσωνται από τας αγγαρείας, αι οποίαι δεν αρμόζουν εις τα Κοινοτικά μέλη. Προσθήκη άλλων οικογενειών εις το Συμβούλιον δεν θα δύναται να γίνη παρά των μελών, χωρίς προηγουμένην έγκρισιν του Γενικού κατά θάλασσαν Προβλεπτού και των Γενικών Προβλεπών των Νήσων που θα εναλλάσσωνται εις το αξίωμα. Εις αυτούς και μόνον επαφίεται η κρίσις αν και κατά πόσον θα τυγχάνουν τοιαύτης τιμής αι προταθησόμεναι οικογένειαι και οι ίδιοι θα αποφασίζουν την είσοδόν των εις το Κοινοτικόν Σώμα.

3) Το ούτως εκλεγνόμενον Συμβούλιον θα συνέρχεται παρουσία,

(2) Δεν ευρίσκεται εις τα έγγραφα ταύτα ούτε και ανευρέθη αλλαχού.

πάντοτε, του ευγενούς τακτικού Προβλεπού και διαδόχων του εν Πρεβέζη, ως επίσης και παρουσία του Εκτάκτου Προβλεπού του εδρεύοντος εν Αγία Μαύρα εις ην περίπωσιν ήθελεν ευρεθή εν Πρεβέζη και θα συνέρχεται εντός μιας ευρυκώρου και καταλλήλου οικίας εις το προάσιον, κάτωθι του Κάστρου, η οποία θα ανεγερθή δαπάναις της Κοινότητος.

4) Δίδεται το δικαίωμα εις το Κοινοπκόν Σώμα να εκλέγη τρεις Συνδίκους - ως τούτο γίνεται και εις άλλας Κοινοτήτας - οι οποίοι θα φροντίζουν δια τα συμφέροντα του Κοινού με πάσαν προσοχήν και ακρίβειαν που απαιτούν αι διάφοροι υποθέσεις και θα μεριμνούν δια παν ό,η ήθελε παρουσιασθή αφορών τη Δημόσιαν υπηρεσίαν. Επιβάλλεται εις αυτούς η ρητή υποχρέωσις να επαγρυπνούν ώστε να μη εισέρχωνται επ' ουδενί λόγω, φανερά ή κρυφά, νέα οικογένεια, συμφώνως με την απαγορευτικήν προκήρυξιν του Εξοχωτάτου Γενικού Προβλεπού κατά θάλασσαν, Ερίτσο, και εν η περιπτώσει ήθελεν εισχωρήσει εις έδαφος της Πρέβεζης οικογένειά τις, να ειδοποιείται άμέσως ο τακτικός Προβλεπτής ίνα φροντίζη διά άμεσον απέλασίν της έξω των συνόρων. Ταυτοχρόνως να δίδεται είδησις και εις τον Έκτακτον Προβλεπτήν. Επι πλέον δε, κατά διμηνίαν, οι Σύνδικοι οφείλουν να συντάσσουν ένορκον βεβαίωσιν περί της εν γένει καταστάσεως της χώρας, περιγράφοντες τα κατά τους δύο τούτους μήνας διάφορα συμβάντα και να την υποβάλλουν εις τον Γενικόν κατά θάλασσαν Προβλεπτήν. Και τούτο θά κάμνουν μέχρις ότου λήξη η θητεία των. Εν εναντία περιπτώσει, θα είνε ούτοι οι μόνοι υπεύθυνοι ενδεχομένων αποπημά-

των, ζημιών και αταξιών και οι υπεύθυνοι θα υποστούν τας δεούσας κυρώσεις παρά της Ανωτάτης κατά θάλασσαν Αρχής.

5) Επιτρέπεται ομοίως εις το Συμβούλιον να εκλέγη τρεις δικαστάς οι οποίοι θα δικάζουν τας μεταξύ των κατοίκων διαφοράς μέχρι του ποσού των 15 ρεαλίων ως καθωρίσθη και δια την Αγίαν Μαύραν, αι δε αποφάσεις των θα εφεισιβάλλωνται εις το Δικαστήριον του τακτικού Προβλεπού.

6) Το Συμβούλιον θα δύναται να εκλέγη ένα Γραμματέα όστις θα συντάσση τας αποφάσεις των Συνδίκων και τας άλλας ενδεχομένας πράξεις των ιδίων.

7) Το Συμβούλιον θα εκλέγη δύο εντίμους δικαστάς - εκμηπτάς οι οποίοι θα έχουν τα δικαίωμα να διατιμώσι πάντα τα τρόφιμα ως και τα κρασιά που θα εισάγωνται εις το Προάσιον και θά έχουν ως ανταμοιβήν της υπηρεσίας των εκείνο που λαμβάνουν και άλλοι εκμηπταί των άλλων Κοινοτήτων των Νήσων. Εάν ήθελον αποκαλυφθή παραβάσεις οφείλουν άμέσως να υποβάλλουν λεπτομερή έκθεσιν εις την Γραμματείαν του ευγενούς Προβλεπού όστις θα επιβάλλη τας αναγκαίας κυρώσεις.

8) Θα εκλέγη ωσαύτως τρεις υγειονόμους, οι οποίοι θα φροντίζουν αγρύπνως εις την εξασφάλισιν της υγείας. Αν δε ήθελεν εμφανισθή έκτακτόν η συμβάν, οφείλουν να αναφέρουν άμέσως εις τον ευγενή Προβλεπτήν ίνα λαμβάνη τα κατάλληλα μέτρα. Και επειδή από την Εξοχωτάτην Αρχήν των Προέδρων εν Βενετία εδόθη διαταγή και ανετέθη ήδη το αξίωμα του Καγκελλαρίου του Γραφείου της Υγείας εις τον κύριον Αντώνιον Κονσολάτον,

οφείλουν να τον διατηρήσουν εις την θέσιν του μέχρι νεωτέρας αποφάσεως της Εξοχωτάτης Γερουσίας. Ως προς δε το ζήτημα του Υγειονομικού Καταστήματος, θα τοις παραχωρηθή κατάλληλον οικόπεδον διά την ανέγευσίν του.

9) Επιτρέπεται ομοίως εις το Κοινοτικόν Σώμα να εκλέγη δύο δικαστάς - εκπμπτάς των αγροζημιών που ήθελον προξενηθή από χονδρά και μικρά ζώα. Χωρίς την πραγματογνωσύνην τούτων δεν είναι δυνατόν να υποβληθή καταγγελία παρ' οιουδήποτε, συμφώνως τω νόμω κατά των υπαιτίων των αγροζημιών.

10) Τα αξιώματα των Συνδίκων, δικαστών, γραμματέων και οιονδήποτε άλλο ήθελε δημιουργηθή από το συμβούλιον, δεν θα διαρκούν πλέον του έτους, προ της λήξεως του οποίου δέον να εκλέγονται οι διάδοχοι, οι δε υπηρετήσαντες αξιωματούχοι δεν θα δύνανται να επανεκλεγούν αν δεν μεσολαβήση εν έτος από της λήξεως της θητείας και τούτο θα τηρήται πάντοτε. Γίνεται ρητή δήλωσις ότι αι συνεδριάσεις του Συμβουλίου δεν θα θεωρώνται έγκυροι και εν απαρτία αν δεν μετέχουν εις ταύτας τα 3/4 των εγγεγραμμένων μελών τουλάχιστον και ότι πάσαι αι ψηφοφορίαι που θα εγίνοντο με ολιγώτερα μέλη των 3/4 θα λογίζονται άκυροι.

11) Αν το μεγαλύτερο μέρος των Συνδίκων ζητήσουν από τον ευγενή Προβλεπτήν την σύγκλησιν του Συμβουλίου, ούτος δεν θα δύναται να την αρνηθή. Επιτρέπεται τόσον εις τα μέλη του Συμβουλίου της Κοινότητος όσον και εις τους λοιπούς κατοίκους η χρήσις των πυροβόλων όπλων ίνα εξασκώνται εις την χρήσιν τούτων και ώσιν έτοιμοι εις κάθε περίστασιν.

Η παρουσία να καταγράφη εις τα Βιβλία της Γραμματείας του Εξοχωτάτου Εκτάκτου Προβλεπού και του τακτικού Προβλεπού Πρεβέζης δια την ακριβή τήρησιν και εκτέλεσιν».

Με τον κανονισμό αυτόν που ψήφισε η Γερουσία της Βενετίας και στον οποίο αναγράφονται τα προνόμια που τους παραχωρήθηκαν, κυβερνήθηκε η Πρέβεζα τα επόμενα 56 χρόνια, σχεδόν ως αυτόνομος πολιτεία, στην οποία ο Βενετός Προβλεπτής προέδρευε του κοινοτικού συμβουλίου, του οποίου τα μέλη ήταν Έλληνες εκλεγμένοι από τους πολίτες. Σε άλλα σώματα ασκούσε εποπτική διοικητική εξουσία. Στην κυριαρχία τους οι Βενετοί είχαν τη Φρουρά του κάστρου, η οποία αποτελούνταν συνήθως από Δαλματούς μισθοφόρους.(3)

Από την ανάγνωση του κανονισμού αυτού διαπιστώνει κανείς ότι η ελληνική κοινότητα της Πρέβεζας, στα χρόνια της Βενετοκρατίας, είχε δικαιώματα που δεν τα έχουν οι σημερινοί Δήμοι, όπως το σοβαρό θέμα της προστασίας της υγείας των κατοίκων, με την εκλογή τριών Ελλήνων υγειονόμων «οι οποίοι θα φρόντιζαν αγρύπνως εις την εξασφάλισιν της υγείας». Με την κατασκευή και λειτουργία του λοιμοκαθατηρίου προστατευόταν αρκετά ικανοποιητικά η υγεία των κατοίκων από τις μεταδοτικές ασθένειες. Συνήθως, τις μετέφεραν ταξιδιώτες από θάλασσα και ξηρά, γι' αυτό προτού μπουν στην πόλη περ-

(3) Την εποχή αυτή ένας Δαλματός λοχίας της Γκουάρντια, με το όνομα Μπλάκι (σλαβικά: δάσος) παντρεύτηκε Πρεβεζάνα και έγινε μόνιμος κάτοικος της Πρέβεζας. Οι απόγονοί του πήραν το όνομα Μπάλκος ή Ματζώρος από το βαθμό του στον στρατό.

νούσαν από καραντίνα, δηλαδή κάθονταν απομονωμένοι στο λοιμοκαθατήριο (λαζαρέτο), τόσες ημέρες όσες υπολόγιζαν ότι χρειαζόταν για να εκδηλωθεί η ασθένεια. Εάν υπήρχε μόλυνση και μετά έμπαιναν στην πόλη, υπήρχε επίσης κίνδυνος, κυρίως από την ποιότητα των νερών, να προκληθεί τύφος. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις οι υγειονόμοι έπρεπε να δράσουν άτεγκτα. Σε πολλές περιπτώσεις τα μέτρα αυτά ήταν σωτήρια, όπως φάνηκε αργότερα, όταν η Άρτα έχασε από λοιμό τους μισούς κατοίκους της, ενώ η Πρέβεζα έχασε ελαχίστους. Ο Γιάννης Τάλλαρως μου είπε ότι το λαζαρέτο της Πρέβεζας ήταν εκεί που τώρα είναι η ιδιοκτησία Σαμίου και το παλαιό Εβραϊκό νεκροταφείο.

Άλλη σοβαρή παρακώρση ήταν η ευθύνη της κοινότητας για την αγροτική ασφάλεια με την εκλογή δύο Ελλήνων δικαστών, οι οποίοι ήταν και εκπαιδευτές της ζημιάς, όπως επίσης και η εκλογή δύο δικαστών εκπαιδευτών για αγορανομικές υποθέσεις και το σημαντικότερο η εκλογή τριών δικαστών, οι οποίοι θα δίκασαν σε πρώτο βαθμό «τας μεταξύ των κατοίκων διαφοράς». Ο πελάτης μπορούσε να εφεσιβάλλει την απόφαση αυτή και να ζητήσει να δικασθεί από δικαστήριο, στο οποίο προέδρευε ο Προβλεπτής και, όπως γράφει ο Καλοδούκας, εάν πάλι δεν ήταν ικανοποιημένος από την απόφαση και αυτού του δικαστηρίου, μπορούσε να πάει την υπόθεσή του στα δικαστήρια της Βενετίας και το καταπληκτικό, για την νεοελληνική εποχή μας, είναι ότι ο Προβλεπτής ήταν υποχρεωμένος να δώσει τα αντίγραφα της δικογραφίας μέσα σε τρεις ημέρες, αλλιώς του επιβαλλόταν χρηματικό πρόστιμο.

Για τον τρόπο με τον οποίο αποδι-

δόταν η δικαιοσύνη στα χρόνια της Βενετοκρατίας, ο Οδυσσέας-Κάρολος Κλήμης, σε ομιλία του στις 25-1-89 είπε: «Οι Βενετοί είχαν τέλειο δικαστικό σύστημα του οποίου ο απόηχος κράτησε στην Κέρκυρα μέχρι τον Β' παγκόσμιο πόλεμο».

Τα προνόμια οι Βενετοί τα σεβάσθηκαν μέχρι το τέλος και με το πέρασμα του χρόνου η διοίκησή τους γινόταν *περισσότερο σκιώδης. Ο Ι.Λαμπρίδης γράφει σχετικά: «Εφόσον δε η Βενετική δύναμις εξησθένη τοσοούτο εδεικνύετο γλυκυτέρα και επεικεστέρα». Ο δε Πρεβεζάνος Ι.Φ. Δημάρατος γράφει: «Έφθασαν δε τα πράγματα εις τοιοούτον σημείον εξευτελισμού ώστε εις την Πρέβεζα επί παραδείγματι αι διάφοροι αρχαί υφίσταντο μόνον κατά τύπους. Εις την περίοδον ταύτην αναφέρεται και η κωμική παράδοσις ότι αξιωματικός της υπηρεσίας παρουσιαζόμενος ενώπιον του διοικητού αφήντα εις την ερώτησιν εάν υπάρχει τι ανακοινώσιμον εκ της υπηρεσίας, στερεοτύπως: niente eccellente, si grassan i caroni per la sua eccellenza (ουδέν εξοχώτατε, παχύνομεν τα καπόνια δια την αυτού εξοχώτητα)».

Η αυτοδιοίκηση που παρακώρρησε η Βενετία στην Κοινότητα της Πρέβεζας, συντέλεσε να συγκροτηθεί μια κοινωνία, η οποία ζούσε με σπάνια για τα χρόνια εκείνα ελευθερία και τάξη, με πληθυσμό συνεχώς αυξανόμενο, χάρη στους οικονομικούς πόρους που άρχισε να δίνει ο ελαιώνας.

Ο ελαιώνας ήθελε διαρκή φροντίδα και γι' αυτό χρειαζόταν πολλά εργατικά χέρια. Κάθε δεύτερο χρόνο οργώνονταν όλα τα λιοστάσια. Όταν τα ελαιόδενδρα μεγάλωναν ήθελαν κλάρισμα, το λεγόμενο "ξεκούφωμα". Με τα συνεχή κλαρίσματα και την κοπριά από

τα πρόβατα και από τα άλλα μεγάλα ζώα ενίσχυαν τα ελαιόδενδρα για να δίνουν καλή σοδειά. Οι κλαριστάδες ήταν πολύ επιπήμες τεχνίτες, κτυπούσαν με το τσεκουράκι τους και το πιο μικρό ακριανό ξεράδι και έδιναν στο ελαιόδενδρο, με πολύ μεράκι, το σχήμα που έπρεπε. Με τα ξύλα από τα κλαδεύματα η Πρέβεζα ικανοποιούσε τις ανάγκες της σε καυσόξυλα. Προτού αρχίσει η συγκομιδή του ελαιοκάρπου, ο ελαιώνας έπρεπε να καθαριστεί καλά, για να μπορούν οι γυναίκες να μαζέψουν, από το έδαφος, τον καρπό με τα χέρια, ήταν το λεγόμενο ξάρισμα.

Κυρίαρχο θέμα για όλους τους

κατοίκους ήταν η παρακολούθηση της πορείας της σοδειάς από την ανθοφορία μέχρι το μάζεμα του καρπού και την απόδοσή του σε λάδι. Το ενδιαφέρον ήταν μεγάλο, γιατί από το "πιάσιμο" των ελαιοδένδρων στην ανθοφορία είχαν την πρώτη ένδειξη για τη σοδειά και κατά συνέπεια για την καλή ή κακή οικονομία του τόπου και όλοι εύχονταν να μην βάλει όστριες και κάψει τον ανθό. Τον Ιούλιο μήνα όταν ο καρπός μπορεί κάπως να εκμηθεύει, το πρωί, που ο ελαιόκαρπος φαίνεται καλύτερα, επισκέπτονταν τα ελαιοστάσια για να δούν τι καρπό έχουν και ευχόνταν να βάλει "λιοβόρια" γιατί ο θαλασσινός

Ο ανεμόμυλος του 18ου αιώνα, στο Τσαβαλοχώρι

πουνέντες με την υγρασία του ευνοούσε τον δάκο για τον οποίον τότε δεν υπήρχε τρόπος καταπολέμησής του. Άλλη ασθένεια του ελαιοκάρπου ήταν η παστέλα, αυτή εκδηλώνονταν όταν η συγκομιδή είχε πλέον αρχίσει και ήταν δραματικό να χάνεται το μοναδικό εισόδημα για πολλούς κατοίκους μέσα από τα χέρια τους.

Στο μάζεμα του ελαιοκάρπου, εκείνα τα χρόνια έπερναν μέρος όλες οι γυναίκες της Πρέβεζας και, όταν το απόγευμα γύριζαν στα σπίτια τους με τα αδειανά καλάθια τους, γέμιζαν οι δρόμοι από τις εργατιές και τα ζώα που μετέφεραν τον καρπό στα λιοτριβία. Στα λιπρουβιά όπου συγκεντρωνόταν ο ελαιοκαρπος κάθε βράδυ κτυπούσε η καρδιά της Πρέβεζας.

Η παραγωγικότητα των ιπποκινήτων εκείνων λιπρουβιών ήταν πολύ μικρή και γι' αυτό ήταν πολλά, οι πιο παλαιοί μιλούσαν για τριάντα. Ο πρόξενος της Γαλλίας στα Γιάννενα (1870) γράφει πως ήταν 26. Οι ανάγκες για λιπρουβιά ήταν οι ίδιες από την εποχή των Ενετών και μέχρι τις αρχές του αιώνα μας, αφού υπήρχε ο ίδιος αριθμός ελαιοδένδρων. Το λιπρουβιό στεγαζόταν σε ένα μεγάλο ισόγειο κτήριο, στο ένα μέρος ήταν ο μύλος στον οποίον αλέθονταν οι ελιές και τον κινούσαν άλογα. Εκεί δίπλα ήταν ο σταύλος για τα ζώα και ο κώρος, στον οποίο αποθηκευόταν ο ελαιοκαρπος. Ο μύλος τα χρόνια εκείνα ήταν με ένα λιθάρι, πλάτους 60 εκ. και ύψους 1,3 εκ. και είχε μικρή απόδοση. Ο εργάτης έριχνε μια φτωαριά ελαιοκαρπο και, αφού τον πατούσε το λιθάρι, τον μάζευε πάλι και συνέχιζε έτσι με πολύ κόπο. Τέτοιο μύλο είχε το λιπρουβιό του Συρρακιώτη Φίτσα, εκεί που τώρα είναι το σπίτι του Χ.Μακρυ-

γιάννη, μέχρι και τον Β' παγκόσμιο πόλεμο το θυμάμαι να εργάζεται. Αργότερα, τα αλώνια των ιπποκινήτων αυτών λιπρουβιών έγιναν κλειστά και γύριζαν δύο και τρεις μικρότερες πέτρες και σιδερένιες φτερωτές έφερναν συνεχώς τον ελαιοκαρπο στον δρόμο των λιθαριών, έτσι δεν χρειάζονταν συνεχώς την παρουσία του εργάτη και είχαν μεγαλύτερη απόδοση. Στο άλλο μέρος ήταν ένα σιδερένιο πλαίσιο, στην οροφή του οποίου βίδωνε μια βίδα πάχους περίπου 10 εκ. και μήκους 1,50 μ. Η βίδα αυτή πίεζε προς τα κάτω μια βαριά σιδερένια πλάκα. Αυτό ήταν το χειροκίνητο πιεστήριο της εποχής, ένα καζάνι στο οποίο έβραζε συνέχεια νερό, η ξύλινη μουραριά που ήταν σαν μεγάλο βαρέλι ανοικτό στο επάνω μέρος, οι καπάσες για το λάδι και αρκετός κώρος για το λιοκόκι.

Όταν ολοκληρωνόταν το άλεσμα, έβραζαν από μια κουβαδιά σε στρογγυλούς σάκους που τους έλεγαν σφυρίδες και τους τοποθετούσαν στη βάση του πιεστηρίου. Στην κάθε σφυρίδα κατά την τοποθέτησή της έβραζαν και μια μπιγιάνα καυτό νερό. Η κολώνα που σχηματίζουν οι σφυρίδες λεγόταν στάση. Η τοποθέτηση και το άπλωμα του ζυμαριού με το χέρι μέσα στη σφυρίδα ήταν δουλειά του αρχιεργάτη.

Για να κατεβεί η βάση της βίδας να πιέσει τις σφυρίδες για να βγει το λάδι, στην αρχή την έφερναν γύρα με τα χέρια. Όταν δεν προχωρούσε άλλο, τη γύριζαν με ένα πολύ γερό ξύλο από ελιά μήκους 3 μέτρων περίπου και πάχους 15 εκ., που το κινούσαν οριζόντια ως μοχλό (μανιβέλα). Όταν οι εργάτες δεν μπορούσαν να κινήσουν άλλο την μανιβέλα, περνούσαν στην άκρη της ένα κοντρό σχοινί και το

τραβούσαν με τροχαλία. Η τροχαλία της εποχής εκείνης ήταν ένα κοντρό στρογγυλό ξύλο πάχους 30 εκ. και ύψους 3 μέτρων. Το τοποθετούσαν κάθετα στο έδαφος. Οι δύο άκρες είχαν δύο σιδερένιους πόλους που έμπαιναν σε σίδερα στεριωμένα γερά στο έδαφος και στην οροφή. Στο ξύλο αυτό καρφώνανε θηλιές από γερά σκοινιά. Εκεί περνούσε ο κάθε εργάτης την άκρη από ένα δικό του ξύλο μήκους 1,5 μ. Σπρώχνοντας τα ξύλα αυτά το σκοινί που τραβούσε την μανιβέλα τυλιγόταν στην τροχαλία. Η κίνηση αυτή επαναλαμβανόταν όσο ήταν δυνατόν. Όταν η βίδα δεν κατέβαινε άλλο, τη σήκωναν. Έβγαζαν τις σφυρίδες και τις ξανατοποθετούσαν, αφού πάλι του έριχναν καυτό νερό και τις πίεζαν για δεύτερη φορά. Το λάδι μαζί με τα καυτά νερά χύνονταν στο λαρδί και από εκεί τα μάζευε ο караβοκύρης με τη βοήθεια των εργατών. Το καθαρό λάδι το ρίχνανε στις καπάσες. Το δεύτερο, που ήταν λάδι και νερό, το ρίχνανε σε καπάσα, που ήταν τοποθετημένη μέσα σε λιοκόκι, ώστε με τη ζέστα του να διευκολύνεται ο διαχωρισμός του λαδιού από το νερό. Τα υπόλοιπα νερά τα ρίχνανε στην μουργαριά από την οποία, συνήθως στο τέλος της περιόδου μάζευαν μια ποσότητα λαδιού.

Για τη λειτουργία του λιτρουβιού χρειάζονταν επτά με οκτώ άτομα, που συνήθως δούλευαν σε δύο βάρδιες. Το προσωπικό με τη Βενετσιάνικη ναυική ορολογία το έλεγαν τσούρμιο και τον αρχιεργάτη караβοκύρη. Έτσι, συνεχίζουν να λεν ακόμη οι ψαράδες το προσωπικό των ιβαριών και τον αρχηγό τους. Καθ' όλη τη διάρκεια των εργασιών το προσωπικό κοιμόταν και έτρωγε στο λιτρουβιό. Στην οικονομική αυτή

μονάδα του τόπου, που λεγόταν λιτρουβιό, εκτός από τους εργάτες ήταν συνεχώς εκεί οι ιδιοκτήτες, οι οποίοι συνήθως ήταν και ελαιοπαραγωγοί, και οι εισπράκτορες του φόρου της δεκάτης. Όλοι έτρωγαν από το φαγητό που μαγείρευε το λιτρουβιό, και στο οποίο έβάζαν τόσο λάδι, που τις πρώτες μέρες τους προκαλούσε εντερικές διαταραχές και τούτο, γιατί όλοι πίστευαν στην μεγάλη θρεπτική αξία του, για την οποία έλεγαν και το γνωστό «φάε λαδ' κι έλα βράδ'». Το ψωμί το ζέσταιναν στη φωτιά και το γέμιζαν λάδι. Ήταν η πυρομάδα του λιτρουβιού. Ο ζωμός της φασουλάδας ήταν όλο λάδι. Γενικά, το λάδι κυριαρχούσε στη μαγειρική και στα γλυκά που συνηθίζονταν, όπως ο καλβάς, οι τηγανίτες και η λαδόπιτα γλυκό, για καρές και λύπες.

Στο λιτρουβιό πηγαινοέρχονταν οι ελαιοπαραγωγοί, για να συμφωνήσουν πότε θα δουλέψουν τον ελαιόκαρπό τους και να παρακολουθήσουν μέχρις ότου να μαζέψουν τα λάδια. Εκεί, πλήρωναν όλους όσους εργάζονταν στα ελαιοστάσιά του. Συνήθως, την Κυριακή που πήγαιναν οι γυναίκες να πάρουν το λάδι για τα μεροκάματά τους γέμιζε το λιτρουβιό γυναίκες. Εκεί, έκλειναν οι συμφωνίες για την αγοραπωλησία του λαδιού. Οι έμποροι που έρχονταν από το εσωτερικό της χώρας αγόραζαν λάδι με μεγάλη οξύτητα, αρκεί να ήταν λαπάντε και τούτο γιατί μιά κουταλιά λάδι σε μια κατσαρόλα φαίνεται, όπως έλεγαν, και γι' αυτό το προτιμούσαν οι καταναλωτές. Όσοι από τους ντόπιους ήθελαν καλό λάδι, τηγάνιζαν ένα αυγό και το έτρωγαν, εάν δεν ένοιωθαν σπιφάδα στο στόμα, το θεωρούσαν καλό.

Το λάδι, όπως και όλα τα υγρά, τα μετρούσαν με δοχεία. Τότε είχαν την

“πάντα”, η οποία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας μετονομάστηκε σε τσουκάλι και πήρε το όνομα αυτό από το χάλκινο δοχείο, που είχαν όλα τα σπίτια και με το οποία έπιναν νερό. Μέχρι την δεκαετία του 1920, η ποσότητα του λαδιού που συμφωνούσαν για την πώληση του ελαιοκάρπου, αποκοπές, υπολογιζόταν σε τσουκάλια.

Συμπλήρωμα σε όλες αυτές τις οικονομικές δραστηριότητες ήταν οι χρονιάρες ημέρες, που συνέπιπταν χρονικά με την αιχμή της ελαιοπαραγωγής και όλοι είχαν την οικονομική ευχέρεια να παίξουν το γνωστό μέχρι σήμερα τυχερό παιχνίδι, το πίτς, του οποίου ο τζίρος κάθε χρονιά ήταν ανάλογος με την σοδιά και υποδέχονταν το νέο χρόνο με μπαφίσια και λαδόπιτα.

Η Ενεπκή διοίκηση από το παραγόμενο λάδι έπερνε ως φόρο το 10%, τη λεγόμενη δεκαπιά, όπως και από τα ψάρια, το λεγόμενο πεντάπ. Οι άλλοι φόροι έδιναν μικρά έσοδα. Οι έμπειροι Βενετοί ενοίκιαζαν τους φόρους αυτούς με διαγωνισμούς. Η είσπραξη των φόρων αυτών και προπαντός της δεκάτης ήθελε πολλά άτομα να ελέγχουν συνεχώς τα παραγόμενα λάδια σε όλα τα λιπρουβιά. Οι ενοικιαστές έπρεπε να υποθηκεύσουν πολλά ακίνητά τους για την ασφαλή είσπραξη από το Βενεπκό κράτος του ποσού της ενοικιάσεως. Γι αυτούς τους λόγους συνεταιρίζονταν αρκετοί και έπαιρναν έμπιστους και ένπημους υπαλλήλους, συνήθως δύο για κάθε λιπρουβιό, και οι ίδιοι επιστατούσαν σε όλα. Η ενοικίαση της δεκαπιάς και η αγορά ελαιοκάρπου στο κλαρί (αποκοπές) ήταν επικίνδυνες δουλειές. Πολλές χρονιές, όταν οι ελιές προσβάλλονταν από δάκο ή παστέλα, οι άνθρωποι αυτοί καταστρέφονταν οικονομι-

κά. Με τον τρόπο αυτό συνέχισαν να εισπράττουν τους φόρους αυτούς οι Τούρκοι και οι Έλληνες μέχρι τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, οπότε με το τέλος του καταργήθηκαν.

Βελτιωμένα τεχνικά τα ιπποκίνητα και χειροκίνητα λιπρουβιά λειτουργούσαν μέχρι το 1950 και για μια εικοσαετία κατόρθωσαν να αντέξουν στο συναγωνισμό των μηχανοκίνητων υδραυλικών.

Την περίοδο αυτή της Βενετοκρατίας τα ελαιόδενδρα έφτασαν σε πλήρη ανάπτυξη και καρποφορία, ο δε πληθυσμός έφτασε στο ανώτατο όριο που η οικονομία του τόπου μπορούσε να συντηρήσει.

Η κοινωνία της Πρέβεζας που σχηματίστηκε από τη συγκώνευση Ελλήνων, οι οποίοι είχαν ζήσει πολλά χρόνια κάτω από διαφορετικό κυρίαρχο και είχαν διαφορετικά ήθη και έθιμα, διέφερε από αυτές της υπολοίπου Ηπείρου και των Επανήσων.

Οι προερχόμενοι από τα Βενετοκρατούμενα μέρη (Μοριά, Κρήτη, Επάνησα) είχαν εξυπηρετήσει με οποιοδήποτε τρόπο τα συμφέροντα της Γαληνοτάτης, μιλούσαν Ιταλική, είχαν δεσμούς με την Βενεπκή διοίκηση και είχαν υποστεί την επίδραση των Βενετιών στη συμπεριφορά και την ενδυμασία. Οι Ηπειρώτες και Στερεοελλαδίτες που είχαν ζήσει υπόδουλοι των Τούρκων, είχαν διάλεκτο δική τους με ύφος μάλλον ιραχύ και αγροίκο, επηρεασμένο από Αλβανο-Τουρκικούς ή τοπικούς ιδιωτισμούς και ήταν πιο πολλοί και δυναμικοί.

Στην Πρέβεζα κατέφευγαν πολλοί αγωνιστές της ελευθερίας (Σουλιώτες, Ανδρούτσος, Γρίβας) αλλά και πολλοί ληστές και ζωοκλέφτες, για ν' αποφύ-

γουν την τιμωρία από το Τουρκικό κράτος για τις αξιόποινες πράξεις τους. Αυτή όμως η πλευρά είναι μια άλλη σελίδα της τοπικής ιστορίας.

Στην κοινωνία της Πρέβεζας, που σχηματίστηκε την εποχή του Γαλλικού διαφωτισμού και αναπτύχθηκε σε μια εποχή που παράλληλα με την παρακμή της Βενετίας, ο Ελληνισμός άρχισε να αναπτύσσεται, οικονομικά, πνευματικά και πολιτιστικά. Δεν υπήρχε αριστοκρατία ούτε ιδιόκτητα χωριά, πνάρια όπου ο τιμαριούχος είχε το δικαίωμα να δικάζει τους χωρικούς για ορισμένα αδικήματα, όπως συνέβαινε στα Ιόνια Νησιά.

Βέβαια, υπήρχε διαφορά κοινωνική και πολιτική μεταξύ των πρώτων κατοίκων που αποτέλεσαν την κοινότητα και αυτών που ήλθαν αργότερα, οι οποίοι θεωρούνταν ξένοι και δεν είχαν δικαιώματα στην εκλογή των αξιωμάτων, επιβάλλονταν όμως με το δυναμισμό τους.

Οι Πρεβεζάνοι ήταν φιλελεύθεροι, περισσότερο γλετζέδες και κουβαρντάδες από τους κατοίκους των άλλων Ηπειρωτικών πόλεων και τούτο γιατί μπορούσαν πιο εύκολα να αποκτήσουν τα απαραίτητα, για να ζήσουν. Ήταν όμως και παλικάρια και τούτο οφειλόταν στην κοινοική τους καταγωγή και από το δικαίωμα, που τους έδωσαν οι Βενετοί, να οπλοφορούν άλλα και να ασκούν την τέχνη του πολέμου με την ένταξή τους στην πολιτοφυλακή, η οποία βρισκόταν σε απόσταση αναπνοής από τον εχθρό.

Από τη Βενετία και την Κέρκυρα έφτασε στην Πρέβεζα η καρτοπαιξία. Τα παιχνίδια που έπαιζαν ήταν η πασέτα και το φαράώ. Από τα τυχερά παιχνίδια εκείνο που κυριάρχησε και παι-

ζόταν από όλους, μαζί πλούσιους και φτωχούς, στους ελεύθερους χώρους ήταν το γνωστό πίτς, το οποίο επιβίωσε μέχρι σήμερα, παρόλο που μετά το 1912 διώκεται. Στο ύπαιθρο παίζονταν για άσκηση και οι μπάλλες. Από την ίδια κατεύθυνση ήρθε και γιορταζόταν στην Πρέβεζα το καρναβάλι. Το καρναβάλι της Βενετίας ήταν το καλύτερο από τα ιταλικά καρναβάλια. Η συμμετοχή του Δόγη και της Γερουσίας στις εορτές αυτές έδινε ιδιαίτερη επισημότητα στους εορτασμούς, οι οποίοι επεκτεινόταν και στις Βενετικές κτήσεις. Το καρναβάλι συνέχιζε να γιορτάζεται στην Πρέβεζα και στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Η ενδυμασία τους ήταν διαφορετική. Οι Βενετοί φορούσαν τα φράγκικα, που ήταν ριχτά και πολύχρωμα. Στην Κέρκυρα οι άνθρωποι του κάθε επαγγέλματος είχαν και το δικό τους χρώμα. Εκείνος που έραβε τις ενδυμασίες αυτές λεγόταν Φραγκοράπτης.

Πολλοί φορούσαν μάλλινα ρούχα. Τα υφάσματα τα έφτιαχναν στους αργαλειούς οι κάτοικοι του Συρράκου. Ένας από την τάξη των ραφτάδων του Συρράκου ερχόταν το φθινόπωρο στην Πρέβεζα με ποικιλία υφασμάτων, τα έραβε και τα πωλούσε. Μετά το χειμώνα πήγαινε στον τόπο του. Ο κάθε ράπτης του Συρράκου πήγαινε πάντα στο ίδιο μέρος. Προημούσαν τα λιμάνια και έφταναν μέχρι και την Ισπανία.

Στο Κοντανέντε που η Πρέβεζα ήταν η πρωτεύουσά του, όπου συμπεριλαμβάνονταν οι Βενετικές κτήσεις του Βουθρωτού, της Πάργας και της Βόνιτσας, επίσημος γλώσσα ήταν η Ιταλική. Αυτή μιλούσαν και έγραφαν στο γραφείο του Προβλεπτή, στα δικαστήρια, στο γραφείο του μηχανικού και σε αυτή συντάσσονταν τα συμβόλαια από τους

νοτάριους. Την ελληνική την χρησιμοποιούσε η εκκλησία. Η εκπαίδευση ήταν υποτυπώδης. Κτήρια σχολικά δεν υπήρχαν, η διδασκαλία γινόταν στους νάρθηκες των εκκλησιών και τους θερμούς μήνες υπό τα δένδρα των κήπων των Ι.Ναών, όπως γράφει ο Ι.Φ.Δημάρατος. Όταν ήλθε στην Πρέβεζα ο Κοσμάς ο Αιωλός, με τη διδασκαλία του και τις συμβουλές του παρότρυνε τους κατοίκους και έφπασαν το πρώτο σχολείο. Τους μισθούς των δασκάλων τους πλήρωναν οι ενορίες, ενώ τον Ιταλοδιδάσκαλο τον πλήρωνε το κράτος.

Μαζί με την αύξηση του πληθυσμού αναπτύσσονταν η αλιεία, η σπρωτροφία (4), η βιοτεχνία, τα επαγγέλματα, το εξαγωγικό εμπόριο του λαδιού, των αλιευμάτων και η εισαγωγή κυρίως δημητριακών. Για το άλεσμα των δημητριακών λειτουργούσαν δύο ανεμόμυλοι. Ο ένας υπάρχει ακόμα, στην οδό Απντάνων, κοντά στην Αγροτική Τράπεζα, και ο άλλος ήταν στη μύτη του Ακτίου. Τον κατεδάφισαν οι Ιταλοί και με την πέτρα του έκπσαν πολυβολεία. Οι μύλοι αυτοί στο τέλος του 18ου αιώνα ήταν ιδιοκτησία της οικογένειας Γενοβέλη, στα μέσα του 19ου ήταν του Σ.Βαρζέλη. Μετά το 1881 που το Άκτιο έγινε Ελληνικό και άρχισε η εισαγωγή αλεύρων από τους μύλους της Βράϊλας της Ρουμανίας, οι ανεμόμυλοι εγκαταλείφθηκαν. Λειτουργούσαν επίσης δύο μύλοι με άλογα και ένας τον χειμώνα με τα νερά της βροχής που σχημάτιζαν ένα ρέμα στο Τσαβαλοχώρι και το οποίο συνέχιζε στη νότια πλευρά της πυροσβεστικής υπηρεσίας. Ο μύλος

ήταν περίπου εκεί που τώρα είναι το κτήμα ιδιοκτησίας Νάνου και λειτουργούσε μέχρι το 1930. Τελευταίος μύλωνάς ήταν ο Αθανάσιος Φλέβας και ο γιος του Ιωάννης. Το άλεσμα των δημητριακών ήταν σοβαρό πρόβλημα για τους κατοίκους και το έζησαν έντονα οι Πρεβεζάνοι κατά την κατοχή (1941-44).

Με την οικονομική ανάπτυξη οι κάτοικοι άρχισαν να ενδιαφέρονται για κοινωνικά και πολιτιστικά έργα, όπως η κατασκευή δρόμων, μικρών γεφυριών, υδραγωγείου και ωρολογιοστασίου που έγινε το σύμβολο της πόλης. Στην πλάκα που είναι στην πρόσοψη του κτίσματος είναι σκαλισμένη η επιγραφή: ΩΡΟΣΚΟΠΕΙΟΝ ΚΤΙΣΜΑ ΠΟΛΙΤΩΝ ΣΥΝΔΡΟΜΙΣΘΕΝΤΩΝ ΥΠΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΕΜΙΤΕΚΟΛΟΥ ΠΡΟΒΛΕΦΤΟΥ ΑΞΙΩΤΑΤΟΥ ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ ΑΨΝΒ (1752)". Το κτίσμα αυτό είναι βενετσιάνικης τεχνοτροπίας και επιρροής. Παρόμοια υπάρχουν στα Επάννησα. Στα Γιάννενα που τότε ήταν πρωτεύουσα ενός μεγάλου τμήματος του ελληνισμού, το Ωρολογιοστάσιο κτίστηκε μόλις το 1905. Νομίζω ότι είναι ευκαιρία να διευκρινίσουμε, εάν την εποχή εκείνη τοποθετήθηκε και ρολόι. Ο Οδ. Μπέτσος γράφει: «Οι πηγές μας δεν μας διαφωτίζουν αν το ρολόι που μπήκε το 1865 είναι το πρώτο ρολόι με δείκτες και καμπάνες για να κτυπάνε τις ώρες και τα ημίωρα ή είναι το δεύτερο». Ο Γιαννιώτης Κ.Φωτόπουλος στο βιβλίο του, που αναφέρεται στην πόλη των Ιωαννίνων στις αρχές του αιώνα μας γράφει: «Στον πύργο πάνω από την κύρια πύλη του κάστρου υπήρχε ένα παμπάλαιο μεγάλο ωρολόγι, "Βενετσιάνικο" το έλεγαν, που η σήμανση των ωρών ακούγονταν σ' όλα τα Γιάν-

(4) "Άλλη γυναικεία δουλειά, εύκολη όμως και αποδοτική, ήταν του κουκουλιού (1500 λίτρες ακατέργαστο μετάξι)" Ληκ

νενα. Ατυχώς τον μηχανισμό του τον αφαίρεσαν οι Ιταλοί κατά την τρίμηνο κατοχή, που μας έκαναν στα Γιάννενα το 1917. Οι τροχοί του όπως θυμάμαι που σκαρφαλώνανε από περιέργεια με άλλα παιδιά, ως εκεί ψηλά, ήταν μεγάλοι κατάλληλοι για κάρο. Το 1925 κατόπιν ενεργειών του Δημάρχου μεταφέρθηκε η παλιά Βενετσιάνικη καμπάνα του Ωρολογίου του Φρουρίου, από το παρεκλήσι των Αγίων Αναργύρων, όπου φυλάσσονταν, λόγω μη λειτουργίας του ηρειπωμένου ωρολογίου και τοποθετήθηκε στον αναστηλωθέντα πύργο της πλατείας. Έκτοτε παραμένει εκεί σημαίνοντας τις ώρες με την αργυρόχρηνη φωνή της. Στα τέλη του 18ου αιώνα στάλθηκε από την Δόγη της Βενετίας Αλ. Σεμιπέπολο, σαν δώρο προς τον δήμο της Πρέβεζης, που υπήγειο τότε υπό την κυριαρχία της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας "εις παντοτεινήν φιλιάν και ενόπτια" σύμφωνα με την υπάρχουσα επιγραφή στα κείλη της. Αργότερα όταν ο Αλή Πασάς κατέλαβε την Πρέβεζα από τους Γάλλους, μετέφερε την ονομαστή αυτή καμπάνα για την μελωδικότητά της στα Γιάννενα και την τοποθέτησε στο μεγάλο πύργο της κεντρικής πύλης του Φρουρίου. Ατυχώς όμως, όπως αναφέρει ο Σπ. Ζούμπος, δεν αποδίδει τον ήχο ολοκληρωμένο από ένα μικρό τραύμα στα κείλη που έπαθε κατά την μεταφορά της και από το "ρόμπρο" (γλωσσίδι) της, το προερχόμενο από το παλαιό μηχανήμα και το οποίο δεν φτάνει στα άκρα της περιφέρειας του κώδωνα. Παρά ταύτα κατά τις νύκτας, ιδίως, το κτύπημα των ωρών εντυπωσιάζει τον ακούοντα με την βαρεία και μελωδική φωνή της και τον παράδοξον ήκον».

Η μαρτυρία του Κ.Φωτόπουλου διευ-

κρινίζει τα πράγματα και αποδεικνύει, ότι υπήρχε ρολόδι, με δείκτες και καμπάνα και το οποίο δούλευε μέχρι το 1917, σ' άλλα μέρη. Η δε καμπάνα του ακόμα είναι τοποθετημένη στο ρολόδι των Ιωαννίνων.

Να δούμε τώρα που το μάθαμε αν ο Δήμος θα ζητήσει να γυρίσει η καμπάνα στη θέση για την οποία έγινε ή ως προϊόν αρπαγής του Αλή Πασά θα συνεχίσει να κοσμεί την πόλη των Ιωαννίνων. Εκείνο το ρολόδι που τοποθετήθηκε το 1865 σταμάτησε να δουλεύει στο τέλος της δεκαετίας του '40. Το σημερινό αγοράστηκε και τοποθετήθηκε το 1954 από το Δήμο, επί δημαρχίας Ι.Μουστάκη.

Η παραποίηση του ονόματος και του αξιώματος του Προβλεπτή Σεμιπέκολου, δεν αλλάζει τίποτε, είναι θέμα μνήμης, αφού ο Κ.Φωτόπουλος έγραψε εβδομήντα χρόνια μετά το 1917. Το μεγάλο χρονικό διάστημα (1798-1865) που έμεινε η Πρέβεζα χωρίς ρολόδι, μαρτυρεί όχι μόνο το μέγεθος του καλασμού της, αλλά και το νέο κλίμα οπισθοδρόμησης σε πολιτιστικά θέματα με την Τουρκική κατοχή.

Από τα Βενετοκρατούμενα νησιά μεταφέρθηκε στην Πρέβεζα το σύστημα, με το οποίο οικοδομούσαν και διαχειρίζονταν τους Ι.Ναούς.

Προτού περιέλθει η Πρέβεζα στη Βενετική κυριαρχία, λειτουργούσε ένας Ι.Ναός, αυτός του Αγίου Νικολάου, ο οποίος είχε οικοδομηθεί με τον τρόπο που κτίζονταν όλοι οι Ι.Ναοί στην Τουρκοκρατούμενη χώρα, δηλαδή με την συμβολή της εκκλησίας και τη συμμετοχή όλων των κατοίκων, οι οποίοι γίνονταν στη συνέχεια ενορίτες και εξέλεγαν τους επιτρόπους, οι οποίοι μαζί με τον ιερέα διαχειρίζονταν τα

πράγματα του Ι.Ναού. Οι πρώτοι κάτοικοι, δηλαδή οι διακόσιες οικογένειες που αναφέρει ο γενικός Προβλεπτής, συνέχιζαν να εκκλησιάζονται στον Ι.Ναό του Αγίου Νικολάου, ο οποίος είχε μέχρι προ ολίγων χρόνων τους περισσότερους ενορίτες.

Όλοι οι άλλοι Ι. Ναοί της Πρέβεζας οικοδομήθηκαν τον 18ο αιώνα ως εξής: Ένας ιερέας, συνήθως Επανήσιος, έκτιζε σε χώρο που επεκτεινόταν η πόλις ένα μικρό οικοδόμημα, το οποίο διαμόρφωνε σε Ι.Ναό που ήταν ιδιοκτησία του. Στον ιδιόκτητο αυτό ναό λειτουργούσε ο ίδιος και οι απόγονοί του και, όταν δεν ήθελαν ή δεν μπορούσαν να λειτουργήσουν, τον ενοικίαζαν ή τον πωλούσαν. Στον κάθε νέο ναό εκκλησιάζονταν οι νεοφερμένοι, τους οποίους στην αρχή οι παλαιοί κάτοικοι τους κρατούσαν σε απόσταση, για πολλούς λόγους. Γι' αυτό η Πρέβεζα είχε ένδεκα ενοριακούς ναούς μέχρι την δεκαετία του 1930, ενώ τα Γιάννενα είχαν μόνο πέντε. Τον 19ο αιώνα με την Τουρκοκρατία, το σύστημα αυτό δεν άντεξε, οι ναοί πωλήθηκαν από τους ιδιοκτήτες τους σε όσους εκκλησιάζονταν και οι οποίοι αποτελούσαν το λεγόμενο αδελφάτο. Οι μεταγενέστεροι εκκλησιαζόμενοι ήταν οι ενορίτες.

Μετά την αγορά τους οι μικρές αυτές εκκλησίες κατεδαφίστηκαν και κτίστηκαν πιο μεγάλες, από τις οποίες πολλές τα τελευταία χρόνια ξανακτίστηκαν για τρίτη φορά.

Από το "Ιστορικό Δοκίμιο" (1884) του Μητροπολίτη Άρτης και Πρεβέζης Σεραφείμ Ξενοπούλου αντιλούμε τις παρακάτω πληροφορίες για τους Ι.Ναούς της Πρέβεζας:

1) Αγίου Νικολάου οικογένειες 170, ιερείς δύο.

2) Αγίου Κωνσταντίνου "κτίμα της οικογένειας Θερμογιάννη εκ Κερκύρας" οικογένειες 60.

3) Αγίου Βασιλείου «ηκοδομήθει υπό της οικογένειας Δέβακη, εις ην εφημέρευον ιερείς εκ αυτής της οικογένειας μέχρι του έτους 1866, ότε ο τελευταίος αυτής γόνος ιερεύς και οικονομός Βασίλειος Δέβαρης προτροπή και παρακινήσει ιεραρχική, παρεχώρησεν αυτήν εις τους ενορίτας». Είχε ιερέα έναν και οικογένειες 70.

4) Ιωάννου του Χρυσοστόμου, «ανεγερθείσα υπό των προγόνων του αείμνηστου ιερέως Παναγιώτη Τζουράκη Λευκαδίου», οικογένειες 50. Ο Ηλίας Βασιλάς γράφει ότι αυτός ο ναός καταστράφηκε στο καλασμό της Πρέβεζας (12-10-1798). Αργότερα, τον ανακαίνισε ο ιδιοκτήτης του, ιερέας Παναγιώτης Τουρούτης. Ιθακήσιος Ιονικός υπήκοος.

5) Αγίου Δημητρίου, «κατά το παραθαλάσσιον χαμηλή λίαν. Ο Ναός ούτος ανηγέρθη δαπάνη διαφόρων εντήμων οικογενειών», οικογένειες 40.

6) Αγίου Χαραλάμπους, «οικοδομηθείς περί τας αρχάς του παρελθόντος αιώνας, εκ βάθρων», οικογένειες 80.

7) Κοιμήσεως Θεοτόκου, «ωκοδομηται (1872) εκ βάθρων, παθούσα από σεισμούς, άλλοτε ούσα κτίμα της οικογενείας Ζαλογγιτών», οικογένειες 50.

8) Αγίων Αποστόλων, «κτίμα ποτέ των οικογενειών ιερέως Φούσκαρη και ιερέως Ιωάννου Πρωτόπαπα, αφιερωσάντων αυτήν τους ενορίταις επί χρηματική δόσει τω 1839», οικογένειες 40.

9) Προφήτου Ηλίου, «κτίμα ποτέ της οικογενείας Παπαστάμου, ανεγερθείσα επί Ενετοκρατίας», οικογένειες 50.

10) Αγίου Αθανασίου, «κτίμα άλλοτε της οικογενείας παπά Ιωάννη Γεωρ-

γώση, ανεγερθείσα επί Ενετοκρατίας», οικογένειες 60.

11) Αγία Παρασκευή, «οικοδομηθείσα κατά τον 18ον αιώνα επί Ενετοκρατίας υπό πνος οικογενείας Σεργιάνη, παραχωρηθείσης αυτήν ακολούθως προς την οικογένειαν Γαβανόζη και αυτή πρό ολίγων ετών εις τους ενορίτας επί κρηματική πνι δόσει», οικογένειες 40.

12) Άγιος Σπυρίδων, Βαθύ. «Αύτη εκτίσθη τω 1735, Μαΐου 6, υπό του Ενετού Διοκτιού της πόλεως ταύτης, Ρόκο Κορνάρου, Προβλεπού και παρεκωρήθη τη Ορθοδόξω οικογενεία Αποπόρου, ως έχει η σωζομένη επιγραφή».

Η περίπτωση του Ι.Ναού του Αγίου Σπυρίδωνα, που κτίστηκε από Βενετό και παραχωρήθηκε σε ορθόδοξη οικογένεια μαρτυρεί ότι στην Πρέβεζα δεν έγινε προσπάθεια για να ασπασθούν οι κάτοικοι τον καθολικισμό. Εξάλλου όσοι καθολικοί εγκαταστάθηκαν στην Πρέβεζα τα χρόνια εκείνα, ασπάσθηκαν την ορθοδοξία και οι απόγονοί τους ανέπτυξαν μεγάλη εθνική δράση, όπως ο Αλέξανδρος Βαλεντίνης, που νέος γνωρίστηκε με τον Ρήγα Φερραίο και αργότερα ήταν ο πρώτος Πρεβεζάνος που μυήθηκε στη Φιλική Εταιρία. Επίσης, ο Ιωάννης Γενοβέλης, στενός συνεργάτης του Ιωάννη Καποδίστρια, που έγινε μέλος της εικοσαπενταμελούς Γερουσίας, μαζί με τον Θ. Κολοκοτρώνη, Γ. Κουντουριώτη, Π. Μαυρομχάλη και άλλους, από τους πιο σημαντικούς Έλληνες της εποχής εκείνης.

Στα Βενετοκρατούμενα μέρη οι επεμβάσεις και η επίδραση της Παπικής Εκκλησίας ήταν συνεχής και με την προπαγάνδα τους έκαναν προσπάθειες να διαβρώσουν φυλετικά και θρησκευτικά το φρόνημα των Ορθοδόξων Ελλή-

νων. Στη μακροχρόνια προσπάθειά τους κατόρθωσαν να διαβρώσουν μέχρι ενός σημείου τα θρησκευτικά πράγματα, αλλά δεν κατόρθωσαν να κάμψουν την πίστη των Ελλήνων στην Ορθοδοξία.

Οι Πολιούχοι της Κέρκυρας Αγ. Σπυρίδων, της Κεφαλληνίας Αγ. Γεράσιμος και της Ζακύνθου Αγ. Διονύσιος «έθραυσαν τα κύματα των παπικών προς εξαφάνισιν της Ορθοδοξίας της Επανάσου» (Ηπ. Εστία, τεύχ. 7ον).

Η πιεστική και διαβρωτική τακτική των καθολικών είχε τα παρακάτω αποτελέσματα; όπως γράφει ο Σπ. Παπαγεωργίου στην εκκλησιαστική ιστορία της Κέρκυρας: «Η εν λόγω δε ξενική επίδρασις έφτασε μάλιστα εν Κερκύρα κατά τας αρχάς του 18ου αιώνος μέχρι του σημείου καιριωτάτου της θρησκείας. Επί Μ.Πρωτόπαπα Σ. Βούλγαρη (1716-1735) είχεν εισαχθεί παρά πνών ιερέων, ακόμα και του διαραντισμού λαπινικού Βαπτίσματος». Ο δε Ροδικανάκης στο βιβλίο του "Βοναπάρτης και Ιόνιοι Νήσοι" γράφει: «Ορθόδοξος και Καθολικός κλήρος συνθηροίεζο και ελειτούργει από κοινού έκαστος συμφώνως προς το τυπκόν του και με την γλώσσαν, οι δε εκκλησιαζόμενοι συνόδευαν την λειτουργίαν ψάλλοντες οι μεν Ελληνιστί, οι δε Λαπνιστί».

Στην Πρέβεζα οι καθολικοί δεν απειτόληψαν τέτοιες επεμβάσεις, γιατί ήξεραν ότι η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων που προέρχονταν από Τουρκοκρατούμενα μέρη ήταν αδιάλλακτη στο θέμα θρησκεία. Επίσης, κάτι τέτοιο θα είχει δυσμενή αντίκτυπο στους κατοίκους της Ηπείρους και Αιτωλοκαρνανίας, στους οποίους η Βενετία παρουσιαζόταν ως ομόθρησκος και υπελόγιζε σε αυτούς, στην όποια ανηπαράθεσή της με την Τουρκία αλλά και για

εμπορικούς λόγους.

Σχετικά με τη θρησκεία στα Τουρκοκρατούμενα μέρη ο ιστορικός Ι. Παπαρρηγόπουλος γράφει: «καίτοι πολλά δυστυχήματα υπέστημεν κατά τους αιώνας της Τουρκοκρατίας αληθώς, όπως ειπείν, ουδεμία ξενική κυριαρχία έδωσεν εις ημάς τοιαύτην άνεσιν και άδεια προς Εθνικήν ρύθμισιν και ανάπτυξιν όσον η Τουρκική, ήτις άφησεν εις τους Έλληνας την Εκκλησιαστικήν κυριαρχίαν και την απολκείστικήν διαχείρισιν των κοινοτήτων αυτών και ουδέν σπουδαίον κώλυμα έθηκεν εις την ελευθερίαν της εκπαιδεύσεως».

Οι Βενετοί αναγνώριζαν σαν επίσημη Εκκλησία την Καθολική και κατήργησαν τις Ορθοδόξους Μητροπόλεις στις κτήσεις τους.

Τον τίτλο του Μητροπολίτη τον αντικατέστησαν με τον τίτλο του Πρωτόπαπα για να υποβαθμίσουν την τοπική ηγεσία της Ορθοδόξου Εκκλησίας. Η Πρέβεζα ήταν ένα μικρό μέρος, το οποίο εκκλησιαστικά αποκόπηκε από την Μητρόπολη της Ναυπάκτου και γι' αυτό έγινε αποδεκτός ο τίτλος του ανεξάρτητου Πρωτόπαπα. Στην Πρέβεζα ο Πρωτόπαπας ήταν ο πρώτος στην τάξη ιερέας χωρίς εξουσίες, γιατί και με τους Βενετούς οι εκκλησίες της Πρέβεζας συνέχιζαν να υπάγονται στη Μητρόπολη της Ναυπάκτου. Αυτό προκύπτει και από την αλληλογραφία των Προβλεπών της Πρέβεζας, της Αγίας Μαύρας, του Γενικού Προβλεπτή και του Μητροπολίτη το 1783 για εκκλησιαστική υπόθεση, την οποία βρήκε στα αρχεία της Βενετίας ο Κ.Δ. Μέρτζος.

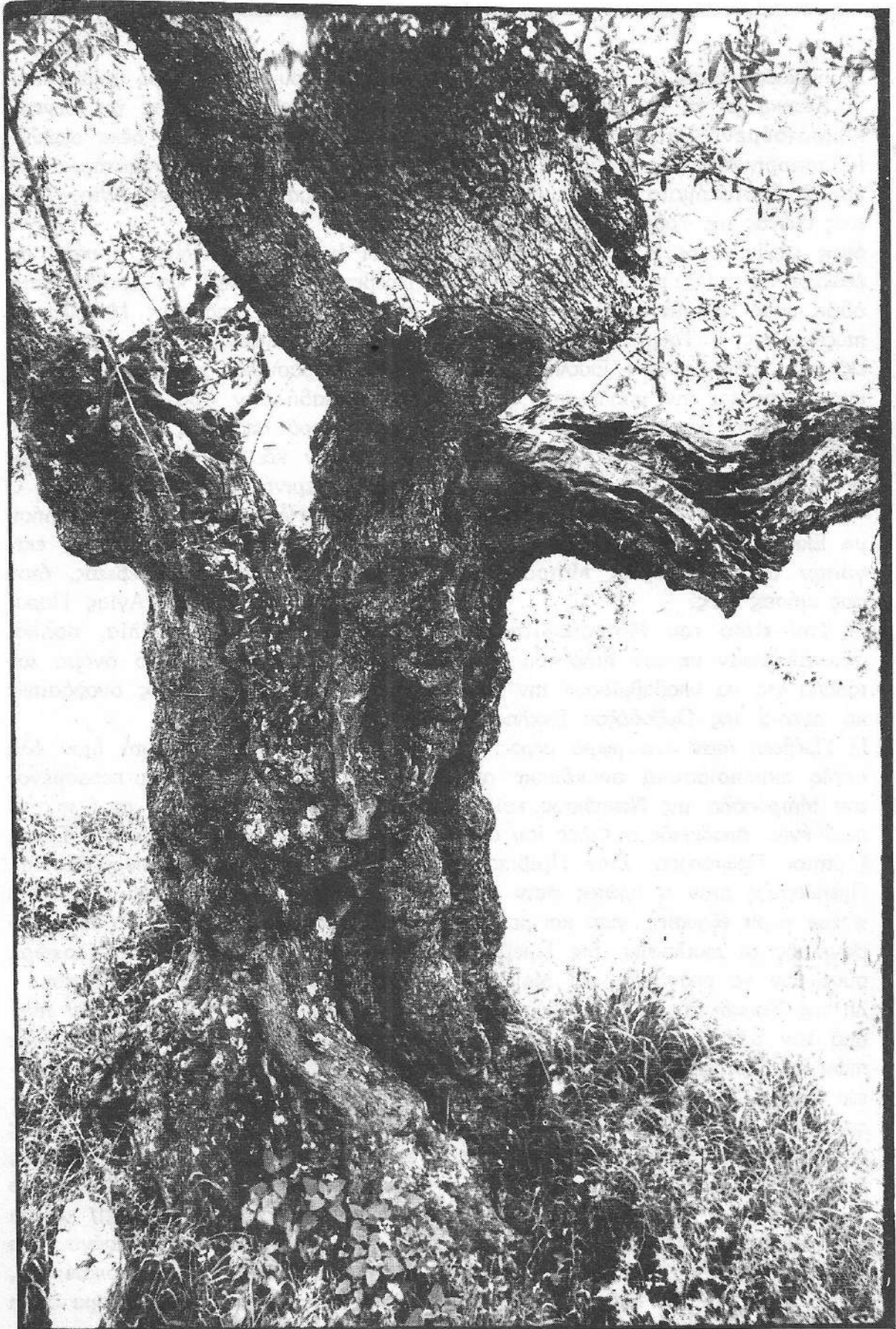
Οι απόγονοι ενός ιερέα του Ι. Ναού των Αγίων Αποστόλων, που είχε τον τίτλο αυτόν, πήραν το επώνυμο Πρωτόπαπας, ο τελευταίος απόγονος ήταν ο

Νικόλας που πέθανε προ τριακονταετίας. Στα ογδόντα χρόνια της Βενετοκρατίας κτίστηκαν ακόμα δέκα εξωκλήσια και δύο μικρά μοναστήρια των Αγίων Αποστόλων και της Αγίας Τριάδας.

Η έκταση που κάλυπε η πόλη της Πρέβεζας ήταν μικρή και οριοθετούνταν προς τη δύση, από τους Ι. Ναούς του Αγίου Νικολάου, Αγίου Κων/νου, Αγίας Παρασκευής και Αγίου Βασιλείου, δηλαδή την οδό Πολυτεχνείου. Προς βορρά από τους Ι. Ναούς Αγίων Αποστόλων και Κοιμήσεως της Θεοτόκου, σημερινή οδός Π. Τσαλδάρη. Ο Προφήτης Ηλίας αρχικά ήταν εξωκλήσι. Ο οικισμός επεκτάθηκε προς τα εκεί μετά το καλασμό της Πρέβεζας, όταν εγκαταστάθηκαν, μεταξύ Αγίας Παρασκευής και Προφήτη Ηλία, πολλοί Τουρκαλβανοί και από το όνομα του τόπου της καταγωγής τους ονομάστηκε η συνοικία Γαρδίκι.

Μέσα στην έκταση αυτή ήταν όλα τα λιτρουβιά. Στο τέλος του περασμένου αιώνα κτίστηκαν έξω από το όριο των δύο αυτών δρόμων, του Χουσέμ Πασά, εκεί που τώρα είναι η πυροσβεστική, των τούρκων αδελφών Λιάγη, μετέπειτα Αθ. Κολιαδήμα στα Χάνια και του Συρακιώτη Δ. Δούλη στο Τζαβαλοχώρι, όπου τώρα είναι η κατοικία Π. Ράπη.

Επίσης, μέσα στο κώρο αυτόν ήταν και όλοι οι φούρνοι για ψησικά και ψωμί. Αν υπολογίσουμε ότι το μεγαλύτερο εμβαδόν του κώρου αυτού καλυπτόταν από τις ακατοίκητες ελώδεις εκτάσεις του Καρυδά και της Λούτσας, που διέσχισαν την πόλη σ' όλο το μήκος της (περιοχή Λ. Ειρήνης), και ότι τα περισσότερα σπίτια ήταν ισόγεια και η ύπαιθρος χώρα δεν κατοικούνταν, προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι η

Πρέβεζα δεν είχε ποτέ τον πληθυσμό που αναφέρουν (10.000 ή 14.000). Εξάλλου μέχρι και την απελευθέρωσή της με τους ιδίους οικονομικούς πόρους και με επιπλέον αυτούς που προήλθαν από την ανάπτυξη του λιμανιού δεν ξεπέρασε ποτέ τις 6.000 (το έτος 1900, Χριστιανοί 3.700, 1.300 Τούρκοι και 300 Εβραίοι και Ιταλοί σύνολο 5.700. Εφ. Ηπειρ. Αθήνας). (5) Η διακύμανση του πληθυσμού του νησιού της Λευκάδας, που ήταν και αυτή "του Αρματολού φωλιά", δεν μας βοηθάει να δεχτούμε αυτά τα νούμερα. Πώς είναι δυνατόν η Πρέβεζα από σχεδόν ακατοίκητη, μέσα σε ογδόντα χρόνια, να έχει 14.000 κατοίκους, όταν το νησί της Λευκάδας, που είχε το 1684 9.000 κατοίκους, το 1760 είχε 12.000 και πρὸς το τέλος της Βενετοκρατίας το 1778 είχε 15.000. (6)

Οι Πρεβεζάνοι, όπως και οι κάτοικοι των άλλων Βενετικών κήσεων στην Ήπειρο, είχαν επίγνωση ότι υπό την κυριαρχία των Βενετών ζούσαν πιο

(5) Η Πρέβεζα με την απογραφή του 1951 είχε 11.003 κατοίκους, με τις απογραφές του 1961, 1971 και 1981 είχε 11.172, 11.439 και 11.000. Στις απογραφές απογράφηκαν στην Πρέβεζα όλοι οι Συρρακιώτες του Ελαιώνα, όπως αποδεικνύεται από τις απόγραφές του Συρράκου, 1961 κάτοικοι 18, 1971 κάτοικοι 11 και 1981 κάτοικοι 77. Επίσης απογράφηκαν πολλοί Λευκαδίτες που είχαν εγκατασταθεί στην Πρέβεζα.

(6) Μία ιστορική και γεωγραφική έρευνα του συννοικισμού ΠΡΕΒΕΖΑ της κοινότητας Ραφταναίων του νομού Ιωαννίνων μπορεί να βοηθήσει για την προέλευση του ονόματος και της δικής μας Πρέβεζας. Ο συννοικισμός αυτός με την απογραφή του 1961, είχε 29 κατοίκους, το 1971 είχε 18 και το 1981 είχε δύο.

καλά από τους άλλους Έλληνες και αγωνιούσαν για την τύχη τους μετά από πιθανή αποχώρηση των Βενετών από τα εδάφη τους. Την ανησυχία τους αυτή, η οποία επιβεβαιώθηκε αμέσως μετά την αποχώρηση των Βενετών με το καλασμό της Πρέβεζας και την πώληση της Πάργας λίγο αργότερα, την εξέφρασαν έμπρακτα, όπως γράφει ο Ι. Λαμπρίδης: «Εν τη λειψοστρατία του τελευταίου Βενετού Κυβερνήτου των Ιονίων Νήσων, απέστειλον οι Πάργιοι εις Κέρκυραν περί 120 εντόπιους στρατιώτες ίνα αμισθί υπηρετήσωσι και συντρέξωσιν αυτόν». Ο δε Κ. Δ. Μέρτζος γράφει: «Ιδού μία απίστευτος εκδήλωσις αλληλεγγύης πρὸς την φθίνουσαν Αριστοκρατίαν, εσημειώθη τότε εκ μέρους των Σουλιωτών και άλλων οπλαρχηγών. Ούτοι, διατρανούντες πίστιν και αφοσίωσιν εις την Γαληνοτάτην προσφέρονται να συμπολεμήσωσιν μετά των Ενετών δια την διάσωσιν της Δημοκρατίας (Παράρτημα Α'). Πολύ αφελείς, βεβαίως, ήσαν οι οπλαρχηγοί, διότι δεν ήσαν εις θέσιν να εκμηήσωσιν αφ' ενός μεν την Ναπολεόντειον ορμήν και αφ' ετέρου την μοιραίαν κατάπτωσην της άλλοτε ισχυράς Ενετίας».

Οι μεγάλες δυνάμεις Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία, που ενέσκηψαν στην περιοχή του Ιονίου μετά την κατάρρευση του Βενετικού κράτους και ήλθαν σε επαφή με τους Τούρκους, ως σύμμαχοι και ως αντίπαλοι, ανάλογα με τα ευρύτερα συμφεροντά τους, δεν είχαν ιδιαίτερο λόγο για να επιμείνουν στη διατήρηση των Ηπειρωτικών κτήσεων όπως η Βενετία, η οποία, παρά την αδυναμία της, κατόρθωσε τόσα χρόνια να εξισορροπεί τα πράγματα και να τις διατηρήσει μέχρι το τέλος.

Ακολούθησε "ο καλασμός" (12-10-

1798), που με τη λεηλασία της, τη σφαγή, τη φυγή των κατοίκων της, την απώλεια των προνομίων της και την υποδούλωσή της στον τουρκικό ζυγό, έφερε στον τόπο δυστυχία, από την οποία συνήλθε κάρη στον πλούτο του ελαιώνα της και της ψαρουσύνης.

Η πώση της Πρέβεζας είχε ευρύτερες επιπτώσεις. Ο Αναστ. Γεωργαντιζής στην ιστορική του μελέτη "Οι Σουλιώτες και οι Ηρωικοί Αγώνες τους" γράφει: «Και η κατάληψις της Πρέβεζας από τον Αλή Πασά το 1798 αρκετά δυνατά τράνταξε τα θεμέλια του αήπτιου Σουλίου» και συνεχίζει: «Η δικόνοια αλλά

και η Πρέβεζα συνετέλεσαν στην πώση του». Για την πώση του Σουλίου ο Κ.Δ.Μέριτζος γράφει: «Νομίζομεν ότι πιθανότατα θα παρεκτινείτο και η αντίστασις του Σουλίου, αν δεν έπιπε το 1797 η προστάτις των Ενεπική Αριστοκρατία, η οποία τους εκορήγει όπλα, πυρομαχικά και τρόφιμα».

Η περίοδος της Βενετοκρατίας (1718-1798) ήταν η καλύτερη για την Πρέβεζα σε όλη την ιστορική της διαδρομή μέχρι τότε και απορεί κανείς γιατί στο συνέδριο για την ιστορία της Πρέβεζας δεν είχαμε ανακοινώσεις που να αναφέρονται σε αυτήν την περίοδο.

ΑΝΔΡΕΑ ΚΑΡΖΗ

**ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ
ΣΥΜΜΙΚΤΑ**

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 1991